

Клопоты Савчыхи.

I.

Вы соби що хочете кажить, а ризнычка Катерына Савчыха, а по-панськы Савкова, такы соби не абы-яка,—славна на циле мисто, та й маты дитямъ одна зъ наилуччыхъ. Кажуть люде, що въ неи языкъ трохы за гострый та й обмовыты любыть—ну, не велька то ще хыба, бо отъ Мыляныха—такожъ ризнычка и такы цила пани: дви каменыци мае и поля зъ п'ятдесять моргивъ, а донькы ии то вже навить не признаються до мишанокъ и на Велькдень гагилокъ разомъ зъ нымы граты не хочуть,—а проте обмовыты любыть, та ще й якъ: такъ, що те заразъ циле мисто Яворивъ знае, зъ кинця велького передмистя, ажъ по рогачку малого передмистя. А ризнычка Савчыха соби проста жинка, не пани, на мисти м'ясо продаваты не стыдається, зъ хлопамы, якъ треба, въ голосъ высварыться, и „безрогу“ сама до-дому на шнури приведе, колы чоловикъ купыть,—однымъ словомъ, ий, якъ простий жинци, и не грихъ, и не соромъ когось обмовыты. А хыба ии саму не обмовляють, не прозываютъ? Ну, отъ чоловикъ ии пышется у всехъ пысьмахъ Петро Савка, а чого жъ його такъ нихто не зве, тилькы все Уланъ та й Уланъ? Колысь, правда, служывъ Савка пры уланахъ—ба, але жъ то ще не прычына циле жыття зваты його Уланомъ, а його жинку Уланыхою! Яка жъ вона уланыха, колы пры вийську не служыла та й за Савку выйшла замижъ тоди, колы той вже выслужывъ свои лита пры вийську?

Або отъ кажуть люде, що Савчыха скупа,—така, кажуть, скупа, що ажъ соромъ людымъ сказаты. Нибы то дитямъ не жа-

луе ничего, але такъ де-инде, то страхъ скупа! За тры крейцари горилки соби жалуге, хочъ бы якый морозъ бувъ!

Ба! добре людямъ казаты—скупа, та якъ жѣ Савчыси й не буты скупю? Одно, що чоловикъ зробывся недбалый, затовстивъ дуже, не йистъ майже ничего, але за те пье! Боже, якъ винъ пье!—десять „гальбъ“ пыва, то йому ничего, а п'ять пляшокъ вына, то такъ мовъ бы шклянка воды. Ну, а не треба вамъ казаты, скильки на те грошей иде. Що заробыть, то половыну зъ того пропье; дитямъ привезе мизерного обаринця, а самъ п'ятку лышывъ за пыво. И не самъ тилькы пье, а ще й другихъ наповае, ставыться, а тутъ щобъ хочъ було зъ чого! И мае жъ Савчыси сердце не болиты? мае жъ вона не душыты гроша?

А друге зновъ—колы вже на те пишло, чому вона скупа,—самы знаете, що часы теперъ тяжки. Отъ пишла пошестъ на „безрогы“, граныцю замкнулы, продаваты „безрогы“ нема кому, отже й купуваты нема потреби—заробитку нема, а такъ дома щб заробышь? Зъ поля жыты? Та якый тамъ прожитокъ зъ тыхъ кильканадцятьохъ моргивъ поля, що Савка мае?! Зъ готовыхъ грошей? Або ихъ такъ багато у скрыни? Савчыха трымае щось певно въ зеленій скрыни, але скильки, то одынъ Господь та й Савчыха знае, бо людямъ тымъ не хвалыться и до щадныци *) не дае,—небезпечно: ще бъ пропалы, та й на що людямъ знаты? Все жъ такы нема тыхъ грошей такъ багато, щобъ зъ нихъ можна було выжыты,—заробляты треба.

А вже колы такъ, то ще й третю прычыну мае Савчыха рахуватыся зъ крейцаромъ. У неи жъ четверо диточокъ! Найстаршый Мыхась, чотырнадцатылитній сынъ—Богъ знае, що зъ нього буде? Таке то якась ныкле, слабе,—до ремесла не прыдасться, до латынськихъ шкиль посылаты—дорого коштуе,—отъ клопитъ та й тилькы! Хорувавъ, бидачысько, довги лита, ажъ маты на Кальварію **) на видпустъ ходыла и постановыла соби черезъ циле жыття въ понедилокъ скорому не йисты—та й якось дытыни помогло. Але все ще сылы у нього не багато, хочъ и збытошный соби. А друга дытынка, донечка Геленка—якъ мальована: така гарна вдалася, що люде вже килькы разивъ зурочылы

---

*) Щадныця—„сберегательная касса“.

**) Храмове видпустове мисце коло Добромыля, а Добромыль коло Перемышля.

та й Савчыха мала клопить. А третя дытына, то зновъ сынъ Стасьо, „файный“ *) хлопецъ, буцматый, вже до першой клясы ходыть—симъ литъ минуло йому на теплого Олексы. Бутный вдався, якъ тато. Все, колы тато впеться и прыйде до хаты, то Стасьо ховається пидъ лижко и крычыть: „тато пйакъ!“ а Савчыха тилькы регочеться. Любыть хлопчыска и все йому то рижкивъ купыть, то бонбонкивъ, або помаранчу прынесе. А людямъ хвалыться:—Нема,—каже,—якъ мій Стасьо мудрый! Тамъ то вамъ штудерна голова! Що вже кому, а винъ мени каже: „Тато пйакъ!...“ А якъ же, кажу вамъ!—И ѳе ще у Савкивъ трылитній сынъ Яньо, за котрого мама суботу постыть зъ того часу, якъ винъ тяжко хорувавъ цилый мисяць.

Ну, а диточки коштують,—не треба вамъ казаты, щд коштують; чымъ довше ростуть, тымъ бильше выдаткивъ. Ще хлопци, якъ хлопци; що на одного за мале вже, те другый доносыть; а отъ на Геленку и се, и те треба справыты; вже до школы ходыть та й якосъ не выпадае дытыну пускаты въ лахахъ на мисто. А ще до того Геленка—мамына пестійка; таке то и ладне, и слухняне, и въ школи вчыться; сама професорка хвалыла соби ии:—Нема то,—каже,—якъ ваша Геленка!—такъ нибы то до Савчыхы мала казаты, а чы справди такъ казала, знаты певно не знаю: може й казала, а може й ни. Але що правда:—Геленка такы ладна дивчына! А якъ ии маты прыбирае,—якъ бы яку панну! И парасольку ий видъ сонця, и рукавичкы на руки, и золоти сережки на уха, а якъ на свята, то мама зъ своихъ грубыхъ кораливъ наложыть ий одынъ разокъ на шыю,—най люде бачать и знають, най ихъ въ очи коле!

Та вже то люде и безъ того знають, що Савчыха—страхъ якъ вона свои диты любыть! Прышлося, знаете, по святимъ Петри поз'йиздылыся студенты зъ латынськихъ шкиль до-дому, одни зъ Перемышля, а други зи Львова: и Мыкола Сторонський, своякъ Савчыхы, титкы сынъ, тои, що на великимъ передмистю—винъ уже найвыщи школы скинчывъ, на професора вывчывся—и бурмыстрови тры сыны, и сусида Мойкы два сыны, и Крукычивъ одынъ, и Мылянивъ одынъ... але, хто бъ ихъ тамъ зрахувавъ? стилькы ихъ! Ходять соби воны, ти студенты, по мисти, та все

---

*) Немецьке fein—гарный.

то спивають вечерамы—страхъ, якъ гарно!—то купатыся ходять, збыткують, отъ якъ на вакаціяхъ—що мають робыты?

А Савчыха те бачыць, та ій дуже маркотно,—не того маркотно, що людськи диты вчаться, а того, що ій прыйшло на думку, може бъ и Мыхася даты такожъ до латынськихъ шкіль? Сама думка про те дуже ии зажурыла, бо ій дуже жаль розлучатыся зъ Мыхасемъ. Винъ такой слабенький: нибы то збыткуе и веселый, але що то—муха зъ нього, а не хлопець. Зристь велький, а сылы мало. А хто жъ його на чужыни такъ прыпыльнуе, якъ маты?

И якъ отаке прыйшло Савчыси на думку, то вона не спала довго, ажъ перши пивни заспивалы. А не спала тому, що думкы думала—чы посылаты сына до Львова до шкіль, чы ни. То вона соби мыслыть, якъ бы то гарно було, колы бъ Мыхасъ бувъ „ксъондзомъ“, або „професоромъ“, або „адукатомъ“—вже чымъ бы тамъ йому Богъ позволювъ буты; а то зновъ такъ ій жаль выпустыты Мыхася з-пидъ своего догляду, що сама думка про те лякае ии. Порадылася бы зъ своимъ чоловикомъ, та що „туманъ“ знае! Або винъ що розуміе? Хиба пыво пыты, та цыгара курыты... Треба самій Савчыси ршатыся.

И ршылася вона. Заразъ на другый день, въ недилю по полудни пишла до титкы Сторонської на передмистю,—до той, що ии сынъ на професора вывчывся. Прыйшла:

— Дай, Боже, добрый день!

— Дай, Боже, здоровля!

— Я до васъ, цюцю, въ гости.

— Просымо, просымо. Сидай, Касюню! Чымъ же мени тебе погостыты?

— Ни, дякую, цюцю!... Я отакъ хотила поговорыты зъ вашимъ паномъ... Мыколою.

— Та винъ десь въ садку, я його заразъ заклучу.

Поклыккала титка сына Мыколу, и винъ прыйшовъ. Такъ и такъ,—почынае Савчыха,—хотила бъ Мыхася посылаты до Львова, радьте, що робыты, та не видраджуйте.

— А що жъ,—каже Мыкола,—якъ посылаты, то посылаты. Свидоцтво Мыхася маете?

— Маю! я прынесла зъ собою.

Взявъ панъ Мыкола свидоцтво, дывыться.

— Ну,—каже,—не дуже воно добре, але видъ биды выстарчыть.

А Савчыха ажъ скопылася!

— Якъ,—каже,—недобре? Адже винъ щось тамъ вчывся; я професорови передъ Петромъ двi шынкы занесла, а винъ ще не давъ доброго свидоцтва! А ну чытайте липше!

А Мыкола на те:—Вже вы, сестро, не гнивайтесь: я добре чытавъ. А колы не впырте, то самы перечытайте.

— Ба, колы я не вмію!—такъ Савчыха йому и сидае помалу на крисло.

— То дайте кому иншому перечытаты и пересвидчытеса. Я не маю прычыны васъ дурыты. Кажу отверто, що зъ такимъ свидоцтвомъ можуть Мыхася й не прыняты до школы. Думаете, що мало хлопцивъ запысуецься? Ото жъ з-помижъ ныхъ выбирають що липшыхъ.

Зажурылася Савчыха дуже.

— Отже щбъ вы мени радыте робыты?—пытаецься по хвыли.

— Я бъ васъ перше спытався таке: чы вы конче хочете Мыхася посылаты дальше до школы?

А Савчыху таке пытанья ажъ вкололо.

— Та колы,—каже,—вашого тата статы було на те, щобъ васъ даваты до шкиль, то й мене стане.

— Не въ тимъ ричъ, сестро Касюню! То правда, що вы багатши видъ мого тата, але жъ бо тутъ не йде про те, тилькы про що инше. Правда, кожый чоловикъ хоче буты щаслывый?

— Таже такъ!

— Ну, а якъ вы мыслыте, чы до того треба кинчыты высоки школы?

— Все панамъ липше, якъ намъ—вже вы мени не кажитъ... Отъ вы соби панъ будете.

Мыкола гирко усмихнувся.

— Такого панства я бъ никому не зычывъ. За-молоду въ не годи й недостатку чоловикъ стратыть здоровля й веселисть, и колы вже доробывся хлиба—йды землю грызты, або ходы по свити, якъ снохода! Подывитесь на мого брата та й на мене. Я ходывъ до школы, та й якый я?—якъ триска! А братъ лышывся на господарстви—хлопъ, якъ дубъ! А у вашого Мыхася й такъ здоровля нема. Думаете, що школа помагае здоровлю? Якъ бы лышывся дома, набрався бъ ще сылы, вырись бы, бувъ бы добрый господарь, чы ризныкъ, мигъ бы буты далеко щаслывийый, нижъ потимъ по школахъ та наукахъ.

Така мова а ни трохи не подобалася Савчыси, а ни не переконала иї. Злисть взяла иї, и вона, не балакаючи довго, заразы попрощалася й пишла. Не пишла жь вона до-дому, а повернула по дорози до своєї сестры Хрыстыны Дутчыхы—той, що за столярюмъ. Тутъ безъ довгихъ заходивъ выляляла весь свій гнивъ на Мыколу.

— Винъ хоче, щобъ тильки самъ бувъ панъ, а мій Мыхася ни! Радить мени, абы я його дома лышыла! Нибы то мене не стане на школу! Людськи диты яки бедакы, а вчатьсѧ, а мій що? Та я його прыберу, якъ паныча, дзыкгарокъ йому справлю, заплачу професоривъ—и такы буде панъ! Чы чувала ты таке, Хрыстыно? Задрисный!—ничого инше, тильки задрисный! Та й цюця така сама. Хвалиться своимъ сыномъ:—„а мій сынъ! а мій сынъ!...“—а колы я такого хочу, тово на ничого!—„Най тоби Мыкола порадыть!—такъ вона до мене,—винъ те липше знае...“—Ни, не буде воно такъ, виддамъ Мыхася до школы! Мигъ Мыкола вчытыся, що йому мама не мала часомъ що йисты послаты, то буде и мій вчытыся; я йому не дамъ голодуваты...

А сестра Хрыстына те слухае-слухае и ничого.—Та що,—каже жалисно,—ты пани, посылаты хлопця можешъ. Ты не те, що я. Мій Андрусъ до „лацинськихъ“ шкиль не пиде.—Та й зъ тымъ словомъ обернулася, нибы то думкы сестры иї ничого не обходять.

Посыдила Савчыха въ сестры ще хвылыну, замыслылася. И не думала вона вже про те, чы посылаты Мыхася до Львова, чы ни, бо вже ршылася посылаты, тильки нагадала соби слова Мыколы, що свидоцтво Мыхася кепське, що можуть його не прыняты до школы. А ну жь то правда? Треба кого иншого спытаты.

Йде Савчыха зъ тою думкою до-дому, ажъ здыбуе дяка зъ передмиськои церкви. Не старый ще той дякъ, ще лышь недавно прышовъ зи Львова, де въ самимъ св. Юри вчывся на дяка. Дуже винъ розумный дякъ, и голосъ у нього красный, и такы вчений, правду сказавшы: якъ Дутчыси напысавъ до суду скаргу на Воронячку, що иї остатнимы словами на мисти зганьбыла, то Дутчыха въ суди выграла. Отъ же просыть його Савчыха до себе перечытаты свидоцтво.

Прыходзяць обое до хаты; Савка спыць на „банкбетлі“ *)— выпывъ уже де-що—а слуга диты бавыць. Мыхася десь нема.

— Йды, Ганко, до кухні, я вже сама забавлю дытыну,—прыказуе Савчыха старій слуги.

Слуга выходыць, а Савчыха тоди выймае свидоцтво й подае дякови. Дякъ чытае, чытае...

— А шо?—каже,—свидоцтво добре! до школы прыймутъ. Чому бь не малы прыйняты? Мій братъ не мавъ липшого, та й його прыйнялы.

— А вашъ братъ въ котрій кляси?

— Уже до п'ятои пиде. Знаете, щѡ бь я вамъ порадывъ? Визьмитъ вы мого брата, най трохы Мыхася прывчыць—буде певнійше. Дасте йому рынських-два та й прывчыць хлопця.

Ся думка сподобалася Савчыси такъ, що вона заразь такы замовыла дякового брата, щѡбъ прыходывъ учыты Мыхася. А ще й заспокоила та думка іи такъ, що вона опричь жалю до титчыного сына Мыколы, не чула ничего злого, тилькы саме вдоволення. Щѡ бильше—такый важный намиръ навивъ іи на думку, що годи теперь пестыты Мыхася, а треба до нього добре взятись, щѡбъ не пустувавъ и зь татомъ по ярмаркахъ не ходывъ, тилькы вчывся. Лышь десь тамъ на дни серця Савчыхы сыдила прыспана сыльною волею туга, котра все будылася видъ думкы про розлуку зь Мыхасемъ.

Дякъ видійшовъ, а Савчыха нагодувала дитей и стала варыты воду, щѡбъ запарыты сичку для худобы та де-що прыготовыты такожь для симохъ штукъ велькихъ, товстыхъ безрогъ, котри, не знаючы своеи сумнои доли, спокійно вылежувалысь на соломи въ хливци заразь за хатою та тилькы видъ часу до часу тяжко видсапувалы, або рохкалы. Упоравшысь зь худобою, Савчыха вернулася въ хату й сила на лавку билиа дытыны. Страхъ хотилося ій зь кымъ побалакаты про Мыхася, набрасть пересвидчення, що іи намиръ добрый, але не було зь кымъ. Савка спавъ твердо на лавци, зовсимъ не перечуваючы, щѡ зь його сыномъ задумуе жинка зробыты.

---

*) Нимецьке слово: Bankbettel—така лавка, що зь неі на ничь роблять лижко.

Сыдила такъ Савчыха зъ добру хвилью, ажъ помы їи лютъ взяла на чоловика. Винъ спыть, а тутъ вона ришае долю дытыны!...

— Стасьо, а ну збуты тата!—попросыла вона сына, бо сама чогось не хотила будыты.

Стасьо, хлопецъ жвавый, прыступывъ до батька, взявъ за плече и ставъ термосыты його зъ усей сылы.—Тату, встаньте! а що будете въ ночи робыты? мыши лапаты?—Але тато не збудывся, тилькы захропивъ сыльнійше. Тоди хлопчына потермосывъ його ще сыльнійше, ще й за вуса потягнувъ. Савка захропивъ ще разъ и росплющывъ очи.

— А то ты, ледащо!—скрыкнувъ винъ, але безъ гниву въ голоси.—Татови слаты не даешъ?—пытався винъ, пидводячыся помалу зъ лавкы.

— Ой, тату, якъ видъ васъ горилку чуты!—скрывывся хлопецъ.

— Не горилку, дурню,—поправывъ батько,—тилькы выно, бо я горилкы не пью.

— Все одно!—видповивъ хлопецъ.

— Не все одно,—видризавъ батько,—бо горилка дешевша и їи хлопы пьютъ, а выно дорожче и тилькы паны його пьютъ. Шукай-но ты, Стасю, въ моимъ „иберцигери“ въ кышени; тамъ щось найдешъ!

Стасьо на выскокы вхопывъ иберцигеръ и зъ кышени вынявъ цукеркы. Савка бувъ у незлимъ гумори и тому жинка видизвалася:

— Може бъ ты, Петре, де-чого з'йивъ? Вепровыну маю добру.

— Не хочу,—видповивъ Савка сухо.

— Адже жъ ты ныни ничего не йивъ!—падъкалася жинка.

— Ну, що тоби за крывда, що я ничего не йимъ?—боронывся панъ Петро.

Савчыха знала зъ досвиду, що до йигы не вмїе чоловика намовыты, отъ же, подумавшы хвильку, почала говорыты про студентивъ.

— Студенты прыйихалы зи Львова и зъ Перемышля,—такъ „файно“ спивають...

Савка мовчавъ и позихавъ.

— Ажъ прѣемно слухаты,—говорила Савчыха помалу, выжыдаючы, чы чоловикъ самъ не здогадаецься, до чого вона ричъ веде. А колы той мовчавъ, вона видразу сказала:—Я думаю Мыхася посылаты до Львова до школы.

— Що?—спытавъ Савка, не довирияючы.

— До „лацинськихъ“ шкиль буду посылаты.

— Кого?

-- Ну, адже не тебе, тилькы Мыхася.

— Мыхася?—повторывъ Савка помалу, помахавъ головою й ришуче сказавъ:—Ни, того не буде!

— А чому жъ ни?—плаксывымъ голосомъ спытала Савчыха.

— Його дидъ и тато булы ризныкы, и винъ мусыть буты. Вси мы не вмилы а ни чытаты, а ни пысаты, а якось намъ жылося, а винъ же й якусь школу скинчывъ! До ризныцтва цикавый, вже й порося купыты потрапыть... ни, жинко, я не позволю!

— Колы я такъ хочу!—видповила жинка ришуче.

— Ты соби хочъ, чы не хочъ, а я не позволю! То вже моя въ тимъ голова...

— Побачымо!—закинчыла жинка розмову й выйшла зъ хаты, розсержена.

II.

Того дня, колы Савчыха ришыла долю дытыны, ии сынъ Мыхасъ не перечувавъ ничего злого. Побигавшы по мисти, виднайшовъ свого титечного брата Андруся Дутку, и обыдва разомъ пишлы до титкы Сторонської на передмистя, бо у неи булы дуже добри яблука въ городи. Титка прыняла хлопцивъ пырогамы и сметаною й пустыла ихъ въ городъ, тилькы просыла абы гилля не ломылы. И булы бъ соби хлопци добре погулялы по городи, але на биду засталы тамъ пана Мыколу Сторонського, титчыного сына, що чытавъ якусь кныжку. Прышлы до нього обыдва, хотылы його поцилуваты въ руку, але винъ не дався. Погладывъ лышъ обохъ хлопцивъ по лыци и видизався до Мыхася:

— Чую, що твоя мама хоче тебе пислаты до Львова до школы?

Мыхасъ здывувався:—Я ще о тимъ,—каже,—не чувъ.

— Була ныни мама въ мене й пыталася, якъ бы те зробыты.

— Я не пиду до Львова!—сказавъ хлопецъ твердо.

— Чому ни?

— Бо тамъ бьютъ.

— Хто тобі казавъ таке?

— Я вже знаю.

— А ты, Андрусю, до Львова пишовъ бы?—спытався Мыкола другого хлопця.

— Пишовъ бы, вуйцю, та нема за що,—видповивъ Андрусъ та й пры тимъ и почервонивъ, и засумувавъ.

— Ты вже тутъ скинчывъ школу?—спытався ще Сторонський.

— Скинчывъ.

— Идить же соби нарваты яблукъ, тилькы гилля не ломить,—закинчывъ вуйко розмову зъ сестринкамы.

Хлопци видійшли, та вже не таки весели, якъ прыйшли, а Сторонський подався въ хату. Прыходять, а тамъ Хрыстына Дутчыха, й батько, й маты.

— Якъ ся маете, пане професоръ?—прывиталася Дутчыха,—що вы ще й теперь зъ кнжками возытесь? ще вамъ мало?

— Така вже моя доля!.

И обое подады соби руки й поцилувалыся въ уста—не такъ, якъ Савчыха, що не знае до людей слова промовыты, але такъ, якъ мижъ панамы водытсья. Бо Дутчыха, хочъ и бидна, але гоноръ чоловикови вміе виддаты та й такы, нигде правды диты, и чоловика мае розумнійшого. Пры війську бувъ фиреромъ, а теперь до чытальни належыть и газеты чытае.

Пишла розмова довга про все: и чому панъ Мыкола Сторонський не ласкавый зайты въ гости до Дутчыхы,—уже бъ вона його вмила прыйняты!—и чому його въ мисти взагали не выдады? Теперь бы пора йому вже жинкы шукаты, а найлипша була бъ бурмыстровз панна Ольга. Тамъ, правда, у бурмыстра дитей щось зъ дванадцятаро, ба, але яки маетки—и млынъ, и поле, и будынкы яки! На вси диты стане! А стара Сторонська того слушае та й тилькы усмихається—така рада! Ии сынъ може вже таку багацьку доньку браты! А дали зручно зводыть Дутчыха розмову на школяривъ и незамитно, здалека закыдае щось про Мыхася и свого Андруся. Мыкола Сторонський сыдыть и тилькы усмихається: здогадується, до чого сестра ричъ веде.

— Маете вы, сестро, може свидоцтво Андруся пры соби?—пытається наразъ, абы помогты сестри въ розмови.

— Та десь тутъ маю,—видповидае Хрыстына й шукае свидоцтва такъ, якъ бы не була певна, шо його взяла; але такы находыть його.

Панъ Мыкола Сторонський чытае свидоцтво й каже, шо добре. А Дутчыси те страхъ подобається!

— А я,—каже,—и шынокъ професорамаъ не носыла, и на выно ихъ не просыла, такъ якъ Уланъ, а отъ свидоцтво добре.

— Такъ вже Богъ давъ,—каже стара Сторонська.—Або я за своимъ носыла? И сама не знаю, якъ винъ ти школы скинчывъ.

— Кобы то мени таке Богъ давъ!—зитхае важко Дутчыха.

— Посылайте й вы!—радыть коротко старый Сторонський, шо чытае якусь кныжку видъ сына та й не радъ тому, шо йому перебивають. Тилькы той вильной хвылыны, шо въ недилю, та й то перебивають.

— Та я бъ того страхъ якъ хотила, колы нема за шо!—видповидае маты Андруся.

А „панъ“ Мыкола Сторонський слухае того та й думае.

— Може бъ Андруся до бурсы прыйняли?—каже. — Свидоцтво мае добре.

Лыце Дутчыхы прояснюється, якъ сонце. Вона прысидається бльжче до Мыколы и давай його выпытуваты, якъ то зъ тою бурсою, чы бъ сына цилкомъ даромъ прыйняли, чы треба доплачуваты,—все выпыталася до-чыста, бо розумна була жинка и знала, якъ и шо. Стало на тимъ, шо Мыкола Сторонський мае напысаты просьбу до заряду бурсы, щобъ прыняли Андруся Дутку, колы можна, за-дармо, а якъ ни, то за малою доплатою.

— Вы, у Львови маеете знайомыхъ панивъ, то вже якось зробыте! Правда, пане професоръ?

А „панъ професоръ“ на те: „буду стараться“,—каже. И Дутчыси покы шо бильше ничего не треба; вона така щаслыва, й рада, якъ бы ии хто на сто коней посадывъ. А шо ии найбильше тишыть, то се, шо могтыме сестри Касюни похвалытыся и своимъ Андрусемъ: не лышь ии Мыхась пиде до „лацинськихъ“ шкиль, але й Андрусъ. Андрусеве свидоцтво добре, не таке, якъ Мыхасеве, його прыймутъ до бурсы, а тамъ уже—Боже поможы!—якось то буде.

И колы вона про те думала, вертаючысь до-дому, ий конче хотилося вступыты до сестры Савчыхы и сказаты ий все, все. Але ни! Вона, якъ розумна жинка, не вступыла, бо мала въ тимъ

свій рахунокъ. Ще Савчыха пишла бѣ до Сторонського й казала бѣ податы и свого Мыхася до бурсы, а те могло бѣ выйты їй на эле, бо скорій прыймуць сына, колы хлопцивъ зголосыться до бурсы меньше.

У-вечери ще поговорила про те зъ своимъ чоловікомъ—той сказавъ, що самъ мавъ таку думку—и обыдвѣ сестры, Савчыха и Дутчыха, въ ту ничь, зъ недѣли на понедилокъ, думалы довго про своихъ сынивъ, помы не заснули.

И було бѣ зъ того всього не вышло ніякого лыха, якъ бы була Савчыха не довидалася заразъ на другый день видъ титкы Сторонської на мисти, що й Хрыстына хоче посылаты сына до Львова та що Мыкола обіцявъ навить податы їи Андруся до бурсы. Не знаты, видъ чого, зробылося їй дуже гирко и хочъ якъ їй було ненаручно покыдаты роботу дома, пишла такы в-вечери на хвылыну до своихъ родычивъ, старенькыхъ поважныхъ мищанъ Чупськихъ, що, поженывшы трьохъ сынивъ и повыдававши чотыри донькы замижъ, доживалы вику пры двохъ сынахъ ще нежонатыхъ. Лыхо надало, що тамъ въ ту саму пору булы въ гостяхъ Мыкола Сторонський и Дутчыха... Прыйшла, выдко, за тымъ самымъ, що й Савчыха.

Сила собѣ Савчыха коло печи и слухае, про що мова. Дутчыха замовкла такожъ, розмовляють тилькы стари Чупськы про своихъ внукивъ, Мыхася й Андруся, выпытуються, а имъ видповидае, або поясняе справу Сторонський. За бурсу мовы нема. Слухае-слухае Савчыха и бере їи злысть.

— А зъ бурсою що?—каже наразъ, обертаючысь до Сторонського.—Хѣба я не знаю, що вы Андруся хочете до бурсы за-дармо даты, а мого Мыхася не хочете? А що то, чы мій сынъ гиршый, якъ Хрыстынынъ? Або чы я вамъ гирша сестра, якъ Хрыстына, що вы їи сторону трываєте?

Сторонський здывувався дуже; вже збирався видповисты та выпередыла його Хрыстына Дутчыха.

— Що жъ ты кажешъ, Касюню? Та чую винъ сторону трывае? Знае, що я бидна, та й хоче помогты мени й Андрусевѣ.

— Або я багачка?—обурылася Савчыха.—Найшлы багачку! бильшой не выдѣлы...

— Але жъ, Касюню!—адже то вси выдять, що мій на тыхъ трискахъ не заробыть, и сама ты знаешъ, що зъ столярства грошей не зложыты.

— А ии сынъ добре свидоцтво мае, а ии сына до бурсы, а ий те, а ий се,—говорила ображена Савчыха,—а я багачка невыдана, а мій Мыхась и эле вчыться, и за-дармо його до бурсы не прыймутъ, тилькы абы я платыла... А въ мене йе инши дрибни диты...

— А хйба въ мене нема?—вже гнивно спытала Хрыстына.— Въ тебе четверо, а въ мене п'ятеро!

— А твій чоловикъ заробыть, а мій пье; не до-дому, а зъ дому выносыть...—падъкалася Савчыха.

— То най не пье!—сказавъ старый Чупський.

— Най по шынкахъ не ходыть!—додала Дутчыха.

Ажъ тутъ Савчыху заболело сердце за чоловика; вона зирвалася и крыкнула:

— А вамъ що до того? Якъ пье, то за свои гроши! А вамъ зась! Що мени выпомынаете?

Тутъ вмишалася до суперечкы маты Савчыхы:—Касюню, що тоби Богъ давъ? Чого ты сердышся? Пиде Андрусь до Львова, то най зъ Богомъ иде. И Мыхась пиде, и Андрусь пиде—Боже имъ поможы...

— Абы-сте знали, що пиде!—потвердыла Савчыха.— Дамъ Мыхася до школы, заплачу, а твого до бурсы хто знае, чы прыймутъ...

А въ Дутчыхы зновъ заболело сердце за сына; сама думка, що можуть ии сына не прыйняты до бурсы, запекла ии, и вона гирко заплакала, прытулывши запаску до очей.

— Та де мени зъ багачкамы мирятися?!—прыповидала вона кризь слёзы.—Зросла дытына въ недостатку та й мусыть гынуты въ биди. А людськи диты панамы будуть...

Та й таке наговорила, що не знаты, що на те й казаты. Хотивъ ихъ усихъ помырыты Сторонський—не вдалося: ни за що, ни про що сестры посварылыся. Ажъ колы Мыкола сказавъ, що подасть и Мыхася до бурсы, наставъ трохы мырь у хати.

Якъ винъ те сказавъ, старому Чупському прыйшла наразъ до головы дуже розумна думка, яку тилькы досвидна, стара голова могла выдуматы. Сказавъ винъ таке, що у Львови живе його братаныци сестра за кондукторомъ видъ „трамбалю“. Вси ии знаютъ. И жинка добра, и чоловикъ ии добрый. Ото жъ, якъ бы до неи даты Мыхася на станцію и довозыты йому йисты та все,

що потрібно, то хлопець мавъ бы доглядъ липшый, якъ въ бурси. Все то бурса, якъ касарня, а Мыхась хлопець слабовытый, потрибуе догляду дома. Въ бурси дають йисты тры разы, а винъ бы не разъ хотивъ и четвертый разъ вкусыты, а не було бъ чого. Звычайна ричь, якъ за-дармо.

Си слова старого Чупського переконали Савчыху видразу; їй було жаль сына и така будуччына, яка пisleя сливъ їи батька ждала Мыхася въ бурси, налякала їи. Справди Мыхась потрибуе догляду; пиде зъ дому, де такъ йому добре діялось, и въ бурси готовъ змарниты. Яка жъ користь зъ цилюи школы, якъ бы хлопець, зъ котрымъ такъ тяжко набидувалася, зновъ—не дай Боже—захорувавъ?

— А може бъ и я такъ зробыла?—спыталася Дутчыха, котрій наразъ здалося, що нема чого за бурсою тужыты.—Лучче дытыни де-що посылаты та най бы голоду не знало.

— Почекайте лышь!—вмишався теперь въ бесиду Сторонський, радый, що розмова на таке зйшла.—Ще п'ять недиль часу; маеце часъ надуматыся.

— Я свого до бурсы не дамъ!—ришыла заразь Савчыха.—Шкода дытыны...

— Добре й такъ! говорывъ Сторонський, втыхомыруючы розбурхани умы.—Побачымо, якось то буде. Абы тилькы хлопци экзамень поздавалы; отъ най теперь учатыся трохи...

И такъ помалу-помалу настала добра злагода въ хати; але вже Савчыха до сестры Дутчыхы серця не мала и чулася ображеною, хочъ не знала чымъ. Такъ само й Дутчыха скоса дывылась на сестру...

III.

Отутъ бы я вамъ, люде добри, хотивъ щось сказаты, и не знаю, звидкы початы, бо мени стыдно. А сказаты мушу, хочъ бы не знаты що, бо якъ те и Савчыха, й Савка, и їи сынъ Мыхась дуже шанувалы, дуже коло того ходылы, то й мени не можна його омынуты. Ще якъ бы то була корова, або кинь, або вивця, то ничего бъ мени и встыдатыся, а то вамъ, знаєте, бувъ—даруйте за слово—вепрыкъ, якъ корова. Може й не такой завбільшкы, якъ корова, але що зросту такого, якъ добра яливка, то бъ и присягъ. Тилькы що грубшый, якъ яливка; такый уже грубый соби, що ноги його

счезлы зовсимъ въ черевѣ, и винъ, бидолаха, ни въ кутъ, ни въ двери: а ни йому рушытыся, якъ треба, а ни навить до цебрыка пидійты. Тамъ часомъ ступыть, нещасный, килька, крокивъ по хливи, засапається та й прыляже на соломи спочываты.

Де його такого Сэвка прыдбавъ, то не знаты; бувъ соби сразу худый, тилькы ребра выставалы. Прывизъ його здидкысь Савка й каже Мыхасеви:—Ото для тебе, абы-сь його пыльнувавъ. Потимъ соби чы продасы, чы зарижешъ и справышь соби убрання.—А Мыхась,—звычайно, якъ ризныцька дытына,—дуже соби вподобавъ того вепрыка, заразыъ його назвавъ Зиркатымъ, бо мавъ чорну зирку на чоли, а самъ бувъ билый, та й якъ ставъ його разомъ зъ мамою пыльнуваты, годуваты то мукою, то кгрысомъ, то чымъ малы,—выгодувалы до пивъ року Зиркатога такъ, шо йому не то ребра, а й ноги счезлы пидъ солонною, такъ шо тилькы ратыци було выдко.

Зиркатый знавъ такъ своего добродія Мыхася, шо все радисно рохкавъ, колы той прыходывъ до хлива. Тяжко було йому зводытыся зъ соломы, але винъ, шо сылы мавъ, такъ пиднимавъ голову и протягавъ рыло за лыстямъ капусты, чы за бурякомъ въ рукахъ Мыхася. Выбаглывый зробывся дуже: чога небудь не йивъ, бараболи й не рушывъ. Отожь и подасть йому Мыхась бурякъ, чы шо тамъ, а Зиркатый тилькы рохне разъ и другый, ныбы дякуе. Звычайно, нима тварь, не знае инакше дякуваты. То Мыхась за таке пошкрябае Зиркатога по шетыни, а винъ тилькы сопе, такъ йому любо та мыло. Дывлятыся на те инши безрогы въ хливи и дуже ихъ заздрить бере, чому то имъ не такъ добре. Прыбижать до Мыхася, хочуть йому вхопыты зъ руки бурякъ, чы капуству, а винъ ихъ чоботомъ, та въ рыло такъ и зайнде, шо ти ажъ не знають, де соби мисця шукаты. Копне, кажу вамъ, другыхъ въ рыло, а потимъ добуде зъ кышени яблуко и самъ хочъ якый ласый на яблука—звычайно, хлопецъ!—визьме, перекроить, половины соби визьме, а половины Зиркатогу въ самый пысокъ запхае и той соби, сердега, грызе помаленьку та тилькы моргае дрибненькымы оченятамы ласкаво на Мыхася. Воно то ныбы й нима тварь, а своего такы знае.

А бувъ Зиркатый вартъ—такъ соби абы не помылытыся—якъ на доброго купця якыхъ сто рынськихъ *)—може безъ двохъ,

---

*) Рынський—гульденъ, на наши гроши коло 80 копійокъ.

трюхъ, але такы вартъ бувъ. И якъ то погана людська натура у всіхъ, такъ и въ Савкы заразъ десь по святимъ Спаси де не взялася погана думка, абы Зиркатоу смерть зробыты й ти гроши за нього взяты. Прийшовъ до хлива, обмацавъ Зиркатаго зъ одного и другого боку, вдарывъ його немилосердно по рыли, колы той шукавъ чогось въ рукахъ и, вернувшысь до хаты, каже до жинкы:

— Зиркатаго треба бъ вже ризаты; вже бильше не потовстіе.

Якъ те почувъ Мыхась, що бувъ у хати й щось чытавъ, бо мама казала,—кынувъ кныжку, прыпавъ до тата й ну його просыты:

— Не рижте ще, тату, Зиркатаго; винъ мій, най ще годується.

— А чого буде дармо йисты?—такъ батько на те.

— Та винъ вже й такъ мало йистъ,—видповидае сынъ,—а мы його в-осены зарижемо, и я соби кожушокъ справлю.

А Савчыха, дуже теперъ до сына прыхыльна, обстала за Мыхасемъ и каже:

— Та най тамъ ще въ хливи лежать; тилькы потихы для Мыхася. Винъ теперъ бидненькый вчыться... Най но ще...

— Якъ най, то най,—видповивъ Савка и нагострившы довгий ніжъ, вийшовъ въ сины, заклыкавъ парубка, вывивъ иншу товсту безрогу зъ хлива, звалывъ ии зъ нигъ и вправною рукою затопывъ видразу ніжъ у сердце. Николы було безрози й заквычаты, якъ выпадае. А Мыхась выбигъ зъ мыскою въ сины та й пидставывъ ии на кровъ, що бухала зъ безрогои. Инша дытына може бъ и не дывылася на таке, а Мыхасеви байдуже, винъ до того звыкъ. Упоравшысь зъ тымъ, скочывъ до хлива подывытыся на Зиркатаго; а Зиркатый, выдко, и не знавъ, зъ якои биды вырятувавъ його Мыхась,—запхавъ рыло въ солому и дримаваъ соби, якъ быничого. Подывывся на нього Мыхась, пожалувавъ и вийшовъ.

Навкучылася йому кныжка—страхъ, якъ надойила! Мама ничего не розуміе, а все каже:—вчыся та вчыся! Дякивъ братъ спокою йому не дае, що-дня прыходыть. А вуйко Сторонський склыче не разъ Мыхася й Андруся до-купы та й выпытуе ихъ—ба се, ба те, а того ще не знаете, а сього навчыться! И вже за тою наукою ни на торгъ мама Мыхася не пускае, ни на улыцю—нигде. Одна ще тилькы надія—на тата, що не пустыть його до Львова, та й винъ лышыться дома. А маму то вже й переговорыты годи.

Мусыть,—каже все татови,—йты! Що ты, п'якъ, розумієшь. Разъ була й сварка за Мыхася: тато бувъ п'яный та й трохи не вбывъ мамы полиномъ. И все каже, що сына на чужи руки не пустыть: у нього дитей не копыця, хлиба не голодни, розганяты ихъ зъ хаты по свити не годыться, най дома роблять. Жинка от-отъ буде маты помичъ зъ Геленкы, а йому никымъ буде колысь выручытыся, за всимъ самъ ходы та й ходы!

Все те Мыхась чувъ не разъ и не два, и добре розумивъ, що батько за нимъ, а мама протывъ нього. И хочъ мама теперь пидъ часъ вакацій дозырала його ще бильше, якъ иншымы часамы, справыла йому навить комирчыкы до сорочки, якыхъ перше никола не носывъ, и червону красну краватку *), а збиралася справляты нове убрання, черевыкы й нови сорочки, щобъ мавъ у Львови цилу выправу, все жъ винъ чувъ якыйсь жаль до мамы, а тато бувъ йому мылійшый.

Разъ мамы не було, а тато прыйшовъ трохи пидпылый до дому; прыйшовъ та й ставъ соби надъ Мыхасемъ. А Мыхась щось пысавъ. Стоявъ-стоявъ такъ Савка зъ добру хвылю, а потимъ якъ визьме Мыхася въ обіймы и ну його цилуваты, жалибнымъ голосомъ прымовляты, а сльозы йому ажъ на вуса капають. Мыхась те бачыть та й соби въ плачь. А Геленка соби й Стасьо соби й найменьшый сынокъ такожъ—такъ вси розревилисья, що Господы! Здавалось бы—сами свои, то имъ жаль за Мыхасемъ, нема дывоты; але жъ бо й стара слуга Ганка якъ зрозумила, про що йде,—и соби фартухомъ дрибни сльозы втырае. И й жаль зробывся, що панычъ от-отъ вид'йиде. А тутъ прыходыть на те все сама Савчыха въ хату, дывытыся—чоловикъ Мыхася обіймае, зъ кышени цукеркы выйнявъ, дае сынови, а самъ тилькы хлыпае. И диты такожъ. Подывылася Савчыха, зрозумила все, прыскочыла до Мыхася, зняла його зъ колинъ тата, та ще й крыкнула:—Чого мени дытыну розпускаешъ?... Най учиться! заразы професоръ до нього прыйде.—Сивъ Мыхась якъ туманъ за кныжку, а Савка схыльвъ голову на кожухъ, выложывъ ноги на „банкбетель“ та й заразы заснувъ зъ великого горя. Втыхомырыла Савчыха росплакани диты, а сама пишла до стодолы за половою для худобы и тамъ якъ сила на снопы, то сама зъ пивъ годыны

---

*) Краватка - галстухъ.

плакала такъ жалисно, що Господы! Дуже вона любила того Мыхася, якъ и вси диты свои.

Чымъ бльжче надходывъ день вид'їизду сына до Львова, тымъ Савка робывся що разъ бильше мовчазнымъ; бодай про сына зъ жинкою не говорывъ. Розмовлявъ винъ про нього зъ иншымы людьмы, миркувавъ соби и сякъ, и такъ, и вымиркувавъ, що разъ—жинци не потрапыть видрадыты, а друге—може бъ и не треба видраджуваты даты Мыхася до выщыхъ шкиль. Отъ Грынченкивъ сынъ—„ксьондзомъ“, а Заступы „адіюнкомъ“, ну а хочъ бы титкы Сторонської сынъ буде вже видъ осены професоромъ. Все те й для фамиліи красно, и самій дытны не гирка годына. Не буде потребуваты мучытыся, по ярмаркахъ йиздыты, зъ хлопамы сварытыся,—все що готовый гришъ на декретъ, то не те, що зарибкы: разъ йе, другый разъ нема.

И якъ отаке Савка вымиркувавъ, то вже спокійно дывывся на заходы жинкы коло выправы для Мыхася. А навить самъ знявъ зъ цвяха зипсованый старый „дзыкгарокъ“, занисъ до годынныкаря, давъ направыты, а по направи подарувавъ його Мыхасеви, абы його удобрухаты, щобъ не боявся йихаты до Львова. На що йому, Савци, буде безъ потребы выситы „дзыкгарокъ“ на стини, колы самъ мае новый, а дытны можна втиху зробыты?

Мыхасъ, хочъ и якъ радъ дзыкгаркови, почувся наразъ безпомичнымъ, побачывъ, що йому выкруту нема. Передъ вид'їиздомъ то винъ що выйшовъ на мисто, то заразъ вертався смутный-смутный, ажъ Савчыси жаль було дывытыся на дытynu; що загляне у хливъ до Зиркатого, зновъ выйде невеселый. И не можна йому нїякои радонькы даты, такъ дытына зажурылася. Бачыть те Савчыха й потайкы слъозы втырае, але передъ хлопцемъ та передъ чоловикомъ жалю не показуе, абы й имъ жалю не завдаваты.

На наради у старыхъ Чупськихъ ришылы вси, щобъ самъ Савка видвизъ сына до Львова; все винъ у Львови борше визнається, винъ тамъ уже бувалый, а Мыкола Сторонський що треба, то покаже, якъ и куды. Що чоловикъ, то не баба; баба соби рады у Львови не дастъ: ще загубытыся зъ дытыною, або ии хто обкраде, такъ якъ обикралы разъ Дутчыху. А до того Савка мавъ ще й интересъ до львивськихъ ризныкивъ, то йому и наручно. Дутчыха мала vybrатыся до „колеи“ на другый день разомъ изъ

Сторонськымъ, бо ще Андрусеви сорочокъ не выпрасувала и швецъ черевыкивъ не зробывъ на часъ,—то прыпизнылася трохы.

Сонце що-йно пишло зъ полудня, якъ Савчыха выправляла свого сына до Львова. Оттакъ ще, докы визъ зъ киньмы стоявъ на подвир'ю, то ще маты держалася, не плакала. Та якъ побачыла, що мама, стара Чупська, обтырае сльозы, а парубокъ сидае вже на визъ, такъ гирко заплакала, що вже сльозамъ не було ни впыну, ни розрады. Диты соби въ плачь, Савка тилькы очыма клипае (выпывъ уже де-що), бабуся благословить внука, а винъ усихъ по рукахъ цилуе та й плаче гирко такожь. Вже парубокъ триснувъ батогомъ, и Савка прымоствься на вози, а маты ще стае на шпыци колеса, та обгортае сына, абы не перестудывся; каже чоловікови пыльнуваты його въ ночи, а бабуся зъ глыбокои кышени вытягае дви шисткы и дае ще Мыхасеви „на горихы“..

— Ну йидь уже разъ!—прыказуе старый Чупський погоничеви нетерпелыво.

И погоничъ рушае. Визъ выкочуеться скоро зъ подвир'я, на котримъ остаються заплакани жинкы й диты, мовчать якыйсь часъ, а потимъ втыхомыруються и входятъ до хаты. Лыше маты дывыться ще зъ дороги довго за вид'йизджаучымъ возомъ.

Савка ззкурывъ соби цыгара и йиде мистомъ гордо.—Куды?—пытаються його знайоми.—До Львова Мыхася везу,—видповидае Савка.—До шкиль?—А якже!—Дай Боже щаслыво!—Дай Боже; дякую за добре слово.

А кони женуть скоро; отъ уже й рогачку мынають. Мыхась сыдыть заплаканный проты батька, не знае, що зъ собою початы. Бере винъ, выймае яблуко зъ кышени, йистъ та й якосъ и плакаты забувае. Все ще тато йестъ коло нього, то йому здаеться такъ, якъ бы дома бувъ.

— Якъ будете ризаты Зиркатого, то мени дасте знаты: то гроши мои,—каже до тата.

— Добре, добре,—такъ батько,—я твого не хочу. Ино, абы ты вчывся. Кожушокъ тоби справлю.

— Але його бъ ще можна пидгодуваты,—завважае сынъ.

— Кого?—пытається задуманный батько.

— А Зиркатого. Винъ ще йистъ.

— Ну-ну, якосъ то буде; не журыся ты нымъ...

А на неби сонечко пишло геть зъ полудня и хочъ то вже по першій Пречыстій, а пекло такы добре. На гостынци пыль клубамы вьеться довола воза, залитае Савци въ нись и въ горло, видъ чого воно йому дуже высыхае. Такъ высохло йому, що винъ въ Новимъ Яжови мусивъ злизты зъ воза и вступыты до коршмы. Пыво було недобре, та все Савка трохи захолодывся, горло промывъ. Выпывъ, заплатывъ, закурывъ згасле цыгаро й дали въ дорогу. Йиде винъ, йиде, а тутъ трохи й витерь зирвався и порохомъ мете Савци просто въ лице. Сплюнувъ Савка разъ и другый и заразы такы въ сели Скли вступывъ зновъ до коршмы. Найшовъ тамъ знайомого й забалакався. Такъ забалакався, що казавъ погоньчеви дати конямъ трохи сина, оттакъ лышь жменью, абы дармо не стоялы, а самъ выпывъ зи знайомымъ по гальби та й сынови давъ шклянку.

Выпывъ Мыхась шклянку пыва й выйшовъ зъ коршмы. Дывьтыся у сторону до дому—не выдко ничего, ино гостынецъ и поля. Нагадавъ соби маму и зробылося йому дуже жаль. А якъ нагадавъ соби ще й незнаний Львивъ, то до того и страшно йому стало. Отъ винъ, не багато думаючы, якъ дурный хлопчысько, тыхцемъ, нибы такъ соби, гайда на гостынецъ, оглянувся разъ и другый, чы батько не бачыть або погоньчъ, скочывъ у ривъ и давай чымъ скорше втикаты до-дому. Бижыть, бижыть, ажъ задыхався. Тутъ и страшно йому передъ батькомъ, а вертаты ниякъ не хочеться, ни за яки гроши. Тамъ дома певне мама плаче за нымъ, а Мыхасеви жаль и за нею, и за Геленкою, и за Стасьомъ—ни! треба вертатыся до-дому. Може то ще якось мынется; якъ прыйде до-дому, якъ стане просыты, то мами зробыться жаль, и вона його вже не пустыть до Львова.

Такъ та думка засила хлопцеви въ голови, що винъ бигъ та й бигъ, не прыпочываючы, ажъ добигъ до Нового Яжова. А вже було смерклося, и нихто його не бачывъ, а хочъ и бачывъ, то яке тамъ кому було дило до хлопця? Мыхась, що пидбижыть кусень дороги, все оглядаеться, чы не здоганяе його батько киньмы, але батько не йиде, воза не выдко. Одне страхъ такы бере хлопця, и винъ иде такимъ крокомъ, якъ старый. Мынувъ уже Новый Яживъ и выйшовъ въ поле. На двори що разъ темнійше, Мыхась добачае тутъ и тамъ нибы зайцивъ, нибы якыхсь страхопудивъ—ажъ мурашкы йдутъ йому по-за плечи, але винъ не такый боязкый, щобъ у вечери лякався ходыты.

Таки и подибни думкы снуються йому по голови, мишаються одна зъ другою та пидганяють його въ ходи. Втомывся хлопчесько, ажъ пить йому выступывъ на чоло. Але хочъ уже до-до-му недалеко! Отъ у питьми выдко зъ горба свитло въ мисти: ще зъ пивъ годыны—и Мыхась буде дома.

Мынае пивъ годыны, и втомлений Мыхась стоить передъ викнамы своеи хаты. Дывыться, що мама робыть. Сыдыть пидъ печею, наймолодшый сынъ на колинахъ, та й видъ часу до часу обтырае очи. А Геленка коло неи. Щось говорыть, але на двиръ не чути. Що тутъ робыты? Чы входыты до хаты, чы ни? А ну жъ мама буде быты?..

Думавъ такъ Мыхась хвылю-дви и входить тыхцемъ у сини.

— А хто тамъ?—пытається зъ хаты Савчыха.

А Мыхась и бойться видповисты, и бойться двери видчныныты.

— Подывсыя но, Ганко!... тамъ щось въ синяхъ рушылося, чы що таке!—каже Савчыха до слугы.

Одчыняе Ганка двери, а Мыхась шустъ—и сховався за бочку. А въ Ганкы ажъ душа захолола.

— Святъ-святъ-святъ!—каже,—чы не Мыхась то?!

— Що тоби Богъ давъ!—завважыла Савчыха, але садовыть дытуну на лавку и сама йде зъ лямпюу въ сини.

Ажъ тутъ Мыхась вылазыть з-за бочки, скрывывся, та до мамы; береться ии въ руку цилуваты. Савчыха дывыться й очамъ своимъ не вирыть.

— А ты звидкы тутъ взявся?—пытається.

— Та я втикъ!—видповидае сынъ несмильво и на мисци встояты не може.

— А де жъ тато?

— Въ Скли, пиво пьють.

Розсердылася Савчыха такъ, що трохы лямпюу не вдарыла объ землю. И то не такъ на хлопця взяла ии злисть, якъ больше на „старого“. Взяла Мыхася за руку и ввела въ хату. А Мыхась якъ почувся зновъ дома, то й повеселивъ такъ, що йому ажъ очи свитятыся.

— Падоньку мій, що тутъ робыты?—журыться Савчыха. Выбыла бъ хлопця — жаль ий: вона, правду сказаты, и сама трохы рада, що його мае дома! Высварылася бъ зъ чоловикомъ, такъ винъ же въ Скли. Ще десь кони затратыть... Свитку жъ мій!...—нари-

кае Савчыха, бо и йе чога: кони можуть пропасти. А хиба Мойкови не пропалы такъ на Янивській Гори? Пропалы на нынишній день....

Зъ велькой досады Савчыха вдарила Мыхася кулакомъ по плечахъ, але въ тій же хвыли й пом'якшало ии серце; вона добула зъ кухни печеню и дала сынови йисты. Йистъ Мыхасъ вечерю, трохы скрыввся, а маты ходыть то сюды, то туды; тутъ кыне ложку, тутъ мыску посуне; отъ закрычыть на стару слугу, помиркуе, шо не було чога, и розсердыть на найменьшого сына, шо поплямывъ сукенку. Така ии нетерплячка взяла, шо страхъ!

Ажъ тутъ чуе—на подвир'я в'йиздыть визъ, чуты голось парубка. Йесть! прыйихавъ Савка! Прыйихавъ и застрашенный прыбигае въ хату.

— Йесть Мыхасъ?—пытається и, помитывшы сына зъ печенею въ руци, прыскакуе до нього, такъ якъ бы його хотивъ быты.

Але Савчыха ловыть його за руки, тручае зъ цилои сылы на лавку й бере Мыхася въ оборону. Савка сидае на лавци...

До пизньої ночи сварылыся обсе, а Мыхасъ соби спавъ цилкомъ спокійно, якъ бы ніякой провыны не мавъ. Правда, шо хлопецъ бувъ здороженный...

IV.

Страхъ, яки ти люде обмовни! Нибы шо въ тимъ таке вельке, шо хлопчысько втикъ зъ дороги? Втикъ, бо дурный, а якъ бы розумъ мавъ, то бъ не втикавъ. Отже не таки люде маломиськи. Довидалыся видъ Савкового парубка, якъ и шо, и до полудня вже пивъ миста знало про все. Ну, дизналыся люде про прыгоду—не вельке лыхо! Та бо мало того, шо знали, а ще й сміялыся по-за очи не зъ хлопця, а зъ Савчыхы. И не шо вже чужи, а й сестра Савчыхы, Дутчыха, вельку радистъ чула у своимъ серци, якъ довидалася, шо Мыхасъ утикъ до-дому.

— Правда ты не втечешъ?—пыталася своего Андруся.

— Ни, не втечу,—такъ Андрусъ.—Я самъ хочу до школы йты.

Не стерпила Дутчыха мовчаты и расповила сусиди за Мыхася й за Андруся, якый то Мыхасъ не цикавый до школы, а ии сынъ цикавый.

Савчыха свому и дзыкгаркы справляе, и комирци, якъ бы якому панычеви, а вона, Дутчыха, того всього свому не дае, бо

не може, а проте въ Бози надію мае, що хлопецъ буде вчытыся. А сусида не така: взяла та й росповила те дальше.

Воно то певна ричъ, котре бъ матерынське серце не радувалося доброю дытыною, а проте хочъ бы й якъ—и Савчыхы сынъ не такой уже недотепный, абы до шкиль не мигъ ходыты. Утикъ разъ, а теперь уже не втече, бо Савчыха сама повезе його до Львова. Выдко, годи спустытыся на чоловика, треба самій видвозыты. Дутчыха йиде до-свита зъ своимъ сыномъ до Львова, зъ нею йиде Сторонський, то вона такожъ пойиде. Не возомъ на Янивъ до Львова, а до Судовой Вышни на „колею“. Такъ липше. Дорожче трохы—то правда, та най уже! що робыты?... Колы стало на юшку, то стане й на петрушку.

Якъ то бувае мижъ людьмы: одынъ свита звыдыть, ажъ йому навкучытыся, а другый сыдыть та й сыдыть у своимъ гнизди, ажъ здається йому, що по-за його мистомъ, чы селомъ уже людей нема, а колы й йе, то якись не свійськи. Савка въ свити бувалый; бувъ и въ Кракови, и въ Перемышли, и у Львови, и въ Тернополи, въ Станиславови, ажъ по Галычъ засягнувъ разъ,—звычайно, що купецъ: йиздыты мусыть; а й въ Дрогобычи бувъ такожъ. А Савчыха якъ була на Кальваріи коло Добромыля и въ Янови на торзи, то бильше свита й не бачыла. Дутчыха такъ само: була на Кальваріи на видпусти и въ Кракивци разъ изъ скрынямы. Якъ же такымъ жинкамъ необизнаннымъ и выбиратыся до Львова? А вони такы выбралися зъ сынамы! Савчыха не вирыла своему чоловикови, а Дутка зновъ мавъ якусь пыльну роботу та й мусивъ жинку выслаты. Добре ще, що йихавъ зъ нымы титчынъ сынъ Мыкола; то винъ мижъ бабамы ладъ робывъ.

Прийихалы до Судовой Вышни, ще сонце не сходыло. Чекалы зъ годуны, ажъ имъ навкучылося. Савчыха выняла ковбасы, частуе Сторонського, а Дутчыха—що то розумна жинка!—радыть Сторонському не йисты рано холодну ковбасу, бо пошкодыть, а отъ вона мае добру горилку й тисточка, то можна перекусыты. И послухавъ Мыкола Дутчыху, що Савчыси дуже не сподобалося.

Правду сказаты, Дутчыха й спекты по-панськы вмила. Навчылася видъ чешкы,—той, знаете, що по всихъ весилляхъ варыть и пече. Прыдывылася й навчылася. У неи чы зъ макомъ, чы зъ конфитурамы спекты перижкы, чы що тамъ—то ничего, усе вміе, такъ якъ бы яка пани, а не донька ризныка Чупського.

Така вже цікава була до всього. Богъ такъ їй давъ, таку натуру цікаву.

Йидять вони, частуються, ажъ тутъ дзень-дзелень!—прийхавъ пойїздъ. Треба збираться. И не допыльной же въ ту хвилю всього, абы чога не забуты,—ни! забула Савчыха у поспиху ковбасу, у папери завьнену, на лавци; забула, сила у визь, зложыла коло себе, що мала, посадыла й Мыхася и чекае. Оглядається сюды й туды,—дуже їй чудный выдався той визь, у котримъ мала йихаты. Хата не хата, сами лавки й польци; викна, що правда, їе, але бильше ничего. А вона ще, якъ жые, такымъ возомъ не йиздыла, хочъ и бачыла,—то для того їй такъ чудно. Нибы то, правду сказавшы, Дутчыси такожъ чудно, бо такожъ на зализныци не йиздыла никола, але що розумна жинка була и знала, що выпадае, а що ни, то не оглядалася на вси боки, тилькы покклала, що мала, на польцю, посадовыла Андруся коло себе, поспыталася, якъ выпадае, Сторонського, чы йому выгідно сыднты, й чекала. А Савчыха своихъ тлумакивъ на польцю не клала, тилькы на колинахъ трымала и коло себе на лавци, абы не пропалы—такъ никому не вирыла.

Свыставка на паровози засвыстила такъ голосно, що щд хлопци, а й сама Савчыха налякалася. Перехрестылася и почала шепотиты якусь молитву. А Дутчыси видъ того смишно зробылося, що сестра така боязка, и вона про те шепнула Сторонському. Сторонський такожъ усмихнувся. Дуже йому подобалася ота сестра Хрыстына Дутчыха. Вже, що хочте кажить, вона такы й на выдъ була соби ще гарна. П'ятеро дитей мала, а шосте вмерло—то правда, але жинка була ще молода—якыхъ трыдцять литъ мала, бильше ни – и цвила соби, якъ рожа. А очи то таки мала весели, що якъ та дытына. Подывыться—нибы сміється до тебе и—просты Боже гриха!—звесты зъ розуму хоче, або що—дарма, що у неи свій чоловикъ їе, а вона така вже зъ натуры була до всихъ прывитна.

То „професоръ“ соби коло неи сыдыть и балакае. Балакавъ про те, якъ тамъ жыветься въ бурси,—бо Андруся прыйняли въ бурсу за малу доплату,—каже, що може навить самъ обохъ хлопцивъ буде вчыты, бо його прыйняли до „руської“ гимназиі на учителя, и винъ готовъ ще маты Андруся й Мыхася пидъ своєю рукою. Абы тилькы вчылся... Балакають соби любенько, жартують, якъ бы яки молодята,—Савчыха кривыться, ажъ наразъ пидъ Городкомъ вона сюды-туды до ковбасы, а ковбасы нема.

Ну нема, то нема; забула, то забула, колы жь бо Савчыси велькый жаль и страта: ковбасы було зь п'ять фунтивъ, а то гроши не мали—якого пивтора рынського! Де лышыла? А де жь бы, якъ не въ Судовій Вышни на лавци пидь викномъ! И якъ вона могла ии забыты? Бувъ бы мавъ хлопець хочъ на тыждень що йисты, а теперь пропало. Такъ Савчыси жаль за ковбасою, що трохы на плачь ий не збирається. Сама ии робыла для сына, а теперь хто ии йистъ? То злый знакъ... А тутъ ще приходить ий на думку, що сестра и Сторонський певно бачылы, якъ вона лышыла ковбасу на лавци, и навмысне ий не сказалы, абы мала страту. Ще потимъ на вид'йизднимъ сміялыся. То певно зь неи!... Туй-туй и вже була бь те вымовыла, але Львивъ бувъ недалеко, и вона зрзумила, що теперь не пора ображаты Сторонського: винъ же потрибный и для неи, й для Мыхася. Сестра зубамы свитыть до Сторонського—стыду не мае, а винъ тому радъ; годи жь теперь и ий почынаты яку суперечку. Пропалы зо тры ликты ковбасы, якъ у воду впалы. На самъ початокъ—и така страта!...

Прыйихалы у Львивъ на дворець. Сторонський радыть йихаты у мисто электрычнымъ трамваемъ; Дутчыха на те радо прыстае—новына ий, а Савчыха не хоче: разъ боиться машыны безъ коня и безъ пары, безъ ничего, а друге—школа, каже, грошей: можна и пышки зайты. Але Сторонський на те не прыстае, платыть за всихъ билеты (Дутчыха йому потимъ звернула, а Савчыха ни) и садовыть у вози. Дывуютья жинкы и хлопци, що за кумедія: визъ йиде, а тои „летрыкы“ нигде не выдно, ни з-педу, ни з-заду, хочъ Сторонський поясняе, що то такы „летрыка“ тягне, така сама сыла, якъ блискавыцы у хмарахъ. Та де то небувалымъ жинкамъ зрозумиты? Але щось такы визъ тягне; фирманъ корбу крутыть, а що воно йе, Богъ те знае, а вони не розгадають: не така ихъ голова.

Прыйихалы у мисто. Ну, хвала-бо! Идутъ, идутъ, дывуютья; хлопцивъ трохы визъ не перейхавъ, а Савчыха трохы тлумака не згубыла—тяжкый такый! Завивъ Сторонський Савчыху до кондукторкы, а Дутчыху зь сыномъ до бурсы. Лышылы тамъ свои тлумаки, а потимъ Сторонський пишсвъ зь хлопцямы до гимназіи, абы здавалы испытъ. Довго те протяглося, трохы не цилый день; мамы чекалы-чекалы нетерпелыво, але якось, Богъ давъ, хлопци поздавалы испытъ. Одынъ лышь Сторонський знавъ, якъ мусивъ за Мыхася просыты знайомахъ професоривъ, що не хотилы його

прыняты до школы, а якъ зновъ бувъ вдоволенный зъ Андруся, що професорамъ сподобався. Але винъ того матерямъ не розпо-
видавъ; казавъ, що обидва экзамень здали добре й теперь мусять
лышытыся у Львови. Дастъ Богъ, и дали буде добре.

Такъ те сподобалося и Савчыси, и Дутчыси, що вони ніякъ
не могли вид'йихаты зи Львова, не запросышы Сторонського на
пыво. Погостылы його, зайшы ще до кондукторкы, поплакалы
надъ сынамы та й вид'йихалы жыдивськымъ возомъ на Янивъ до-
дому, бо то хочъ и мука йихаты цилу ничъ симъ мыль, але за
те дешевше й безпечнійше!

Пойихалы смутни мамы до-дому; Андрусъ пишовъ у бурсу,
а Мыхась сыдыть у кондукторкы й плаче. Такъ уже плаче, ажъ
заводыть. „Пани“ його, що ии титкою клыкалы, потишае и такъ,
и сякъ—не помагае. Ажъ въ кинци змучывся хлопецъ и заснувъ.

А рано, ще не свитало, збудывся, шось соби помиркувавъ,
убрався, выйшовъ на хвыльку зъ хаты—титка й не гадала
ничого—выйшовъ зъ каменыци, и якъ бачывъ шляхъ зализныци
электричнои, такъ просто нымъ пишовъ на дворець. Такой бувъ
мудрый—добре за дня всьому прыдывывся!... Прыйшовъ на дво-
рець и пытаецься, чы видходыть теперь „колея“ до Судовой
Вышни. Сказалы йому, що ось заразъ видходыть.

— А де бъ тутъ можна билетъ купыты?—пытаецься ще.

Показалы йому, де купыты; винъ купывъ, бо мавъ гроши
видъ мамы, и за людмы йдучы, сивъ у вагонъ та й просто по-
йихавъ у Судову Вышню. Такой бувъ штудерный! Правда й те,
що не такой уже бувъ молоденькый: чотырнадцять литъ мынуло
йому на Спаса, то розумъ уже мавъ. Прыйхавъ у Судову Вышню,
ще й роспытався, чы не найшовъ хто ковбасы, та не видпытавшы
ии, прыдыбавъ якогось селянына, що йихавъ до Вижомли, пры-
сивъ соби зъ нымъ, а видъ Вижомли зновъ зъ якимсь другимъ
добрый кусень дороги пройхавъ, решта йшовъ и такъ передъ
полуднемъ бувъ уже дома. Йде винъ загуменкамы, абы його лю-
де не бачылы, прыходыть на подвир'я, а тутъ въ ту саму хвылю
маты надходыть зъ миста, що-йно такожъ прыйхала зи Львова.

Дывытыся Савчыха и не йме виры своимъ очамъ.

— Чы то ты, Мыхасю?—пытаецься його зъ острахомъ.

— Я мамо!—такъ Мыхась.—Мени було дуже жаль и я пры-
йхавъ...

— Та якъ же ты прыйхавъ?—дыветься Савчыха, а тутъ зъ дыва ажъ руки опустыла.

— На колеи,—каже Мыхась.—До-свита выбрався.

— А цюця тебе пустыла?

— Вона не знала, що я хочу йихаты.

— Що жъ тоби сталосся?—пытаецца Савчыха, а голось у неи тремтыть з-пересердя та жалю.

Ажъ тутъ на те надходыть Савка зъ миста.

— А що? певно не здавъ?—пытаецца.—Колы не здавъ, то ще липше. Винъ мени потрибный. Я ажъ плакавъ учера за нымъ.

— Але жъ винъ здавъ и зновъ утикъ!

— Та якъ же втикъ?—дыветься Савка.

Справа заразь выяснылася, и Савка, погнивавшысь трохи, навить тишыться, що його сынъ такой мудрагель; дывувався йому, якъ бы не знаты кому.

Мыхась побувъ килька годынъ дома, оглянувъ ще разъ свого Зиркатого, але на мисто не выходывъ, бо маты його не пустыла. И такъ уже люде будутъ маты, о чимъ клепаты.

Але пидъ вечиръ Савка казавъ запрягты кони, зайхавъ у Судову Вышню, а звидтамъ зализныцею видвизъ знову Мыхася до Львова, до затревоженои дуже титкы. И мусивъ уже теперь Мыхась остатыся у Львови.

V.

Гей, Боже! якъ бы то у Савчыхы чоловикъ такой, якъ въ иншыхъ жинокъ, була бъ и рукамъ пильга, и голови розрада. Въ иншыхъ жинокъ чоловикъ и господарства догляне, и худобы, и въ поле пиде—всюды окомъ кыне. А Савка ни! Тамъ десь пойдиде часомъ на торгъ, купыть що, або й не купыть, вернетъся запытый и дармуе. А ты, Савчыхо, доглядай дитей и худобы, вары, печы, перы, коло молотильныкывъ ходы, бульбу копай, на мисти м'ясо продавай—всюды сама ходы та дозырай, бо Савка—панъ, йому не хочеться. И вже за тою роботою Савчыха ни спыть, ни йисть—така стала, якъ „сотвориння“ *). Подывыться не разъ ма-ма Чупська на ню и каже:

---

*) Такъ змарнила.

— Ты бо, Касюню, пыльнуйся трохи. Наймы ще слугу! Та й на свогò покрычы!

А Савчыха бильше слугъ не хоче, каже, що й зъ тыхъ, яки мае, корысты нема, ино дарма хлибъ переводять. Петрови жъ, хочъ крычы або й не крычы, ничого не поможе: зъ того часу, якъ Мыхась вид'йхавъ, ще гирше пье. А тутъ до того всього жу-ряться ще й Мыхасемъ, щò винъ тамъ робить у тимъ Львови; пойхаты бъ треба, а нема колы. Вже тыждень мынувъ, а йому бъ и те, и се завезты треба, бо не мае.

И хочъ якъ Савчыха часу не мала, а пойхала до Мыхася. Прыйихала, привезла, що треба, розвидалася, що Сторонський учить въ иншыхъ клясахъ, а не въ тыхъ, де Мыхась и Андрусъ, походила трохи по мисти, и що ий найбильше подобалося, то ти мундыры, що ихъ студенты носять въ гимназиі. Давнйше ихъ не було, а теперъ настали. Ходять соби студенты, якъ бы яки кадеты; подывышся на котрого зъ ныхъ и заразъ пизнаты, зъ якои клясы. У того тры срибни пояскы на комири — выдко, що зъ третьи клясы; а въ сього тры золоти пояскы — заразъ выдко, що зъ сьомои клясы. А шапка зъ якымсь знакомъ, чы орломъ—цилкомъ такъ, якъ у кадетивъ молоденькихъ. Такъ соби Савчы-ха той мундырь уподобала, що взяла та й замовыла для Мыхася такой самый. И такъ на зиму треба буде йому „бурмуса“—най же мае такой, якъ инши студенты. И вже соби миркувала, якъ то буде красно, колы Мыхась прыйиде у такимъ мундыри на Ри-здво до-дому. Перейдеться по мисти сюды-туды, а мами буде втиха.

Зорудувала Савчыха, що мала, и вид'йихала. А на другу не-дилю зновъ прыйихала. Не могла всидиты дома, мусила свою ды-тыну хочъ разъ на тыждень бачыты. А потимъ за два тыжни ще разъ прыйихала. Стривъ ии Сторонський и пытається:

— Чы не за-часто вы, сестро, прыйиздыте? Хлопцеви все тиль-кы димъ прыгадуετε, а йому кныжка не въ голови.

— Хиба винъ не вчыться?—пытається Савчыха.

— Адже не вчыться! Линюхъ такой—на цилу клясу першый. Йому Зиркатый въ голови. Не пысавъ до васъ про Зиркатого?

— Таже пысавъ!

— Ну, бачыте—його те обходыць, а што килька трыюкь*) одибравъ, то йому байдуже.

Зажурылася Савчыха, пытаецца, шд робыты. Порадывъ Сторонський взяты домашнього учителя до Мыхася. Добре—взялы учителя.

Пойхала Савчыха до-дому и послухала Сторонського: не навидувалася до сына цилый мисяць. Але на Покрову такы послала свою маму Чупську до Львова, нібы то на видпустъ, а влассытво до сына—подывытыся, чы йому чого не бракуе. А зъ Чупською пойхала й Дутчыха до свого Андруся. По Покрови жъ и самъ Савка пры нагоди видвидавъ такожъ Мыхася и расповивъ йому, що Зиркатого якогось тамъ дня, певно, заріже. Стривъ Сторонського и выпывъ зъ нымъ де-що. Сторонський нарикавъ, що зъ Мыхасемъ эле—не вчытыся; за те Андрусъ пыльный хлопець. А Савкы те й головы не бралося; колы, каже, не вчытыся, то верне до-дому; винъ и тамъ потрібный. Отъ змарнивъ лыше хлопчысько!

Савка вид'йихавъ.

И якъ бы тамъ то було дальше зложылося—знаты не знаю, але сталося таке, яке Савчыси й не снылося. Якогось тамъ дня прыйшовъ до Савкы лысть зи Львова видъ самого дыратора гимназіи. Не знала Савчыха, шд въ нимъ напысано, дала перечытаты доньци Геленци. Геленка чытае-чытае и Савчыха не розуміе ничого. Пишла вона зъ тымъ до дяка и той вычытавъ, що Мыхасъ не вчытыся зъ латынського, немецкого й руського языка та математыкы й обычаи мае лыхи. Смутку жъ мій!

Порахувала Савчыха все, що доси выдала на сына й жаль ій зробывся велькый. Та бо то вже до соткы доходило, не рахуючы того, що зъ дому выслала. Пишла вона до родычывъ и застала тамъ Дутчыху.

— Чы ты дистала яке пысьмо за свого зи Львова?—пытаецца сестры.

— Ни, не дистала,—каже Дутчыха.—Або що?

— Та ничого. Якъ бы я такъ вмила пидлызуватыся титчыною Мыколи, то винъ бы й за мого Мыхася дбавъ, а такъ то тилькы про твого дбае,—впекла Савчыха сестру ни за що, ни про що.

---

*) Зли ноты, по нашому—баллы.

— Чого жъ ты мене чипаешся?—пытається сестра зъ жалемъ.

— А бо я ни въ кого ласкы не маю; мій Мыхась и дурный, и не пылнується, а твій и добрый, и вчыться; за нымъ вси, за моимъ ниhto.

— Та що жъ я, тому вынна?!—борониться Дутчыха, а вже гольсь у неи тремтыть.

— И сына до бурсы за пивдармо, а я за свого платы та й платы—и ще не знаты, чы варто.

А Дутчыха розсердылася й каже:

— Платы, колы хочешъ пана маты! Выймы-но зъ твои зеленои скрыни мошонку и потрясы нею трохы. Не пошкодыть тоби; маешъ досыть! А мени не кажы, що я пидлызуюся...

А въ Савчыхы кровь запыла и, мовъ гороху высыпала, таке наговорила-наплела:—А тоди на колеи донього ты зубы не скирыла? А на Покрову зъ нымъ на пиво не ходыла? Хиба я не знаю?... А до моихъ грошей тоби зась! Зубы соби поражуй, а не мои гроши, дурна столярко, зъ своимъ сыномъ, такимъ дурнымъ, якъ ты сама...

А въ Дутчыхы заболело сердце, не такъ за себе, якъ за Андруся, и вона видгрызлася, що страхъ!...

— Зъ мого,—каже,—Андруся будутъ люде; а зъ твого... най не кажу! Бо мій вчыться, хочъ и дзыкгарка не мае и мундыра не носыть, якъ фантерысть*), а твій...

За-багато то було Савчыси; прыскочыла розлючена до сестры и пидсунула свій костьюстый кулакъ ажъ пидъ ии нись. И не знаты, що бъ зъ того було вышло, але надйшовъ на той крыкъ старый батько Чупський и розборонывъ сварлыви донькы. Тоди обидви расплакался, а поплакавы розійшылся, постановывшы соби твердо въ сердце своимъ никола до себе й слова не промовыты.

Нагадала соби Савчыха, що чоловикъ мавъ Зиркатого ризаты и захмарена вернулася до хаты. Прыходыть, а Зиркатый уже высыть въ синяхъ, прычипленный за задни ноги до дрючка; высыть бидолаха нежывый, а такый довгый, що хочъ якъ його высоко пидтягувалы, а винъ рыломъ трохы земли не досягавъ. Высыть и не рушыться и вже теперъ йому хочъ яблуко, хочъ бурякъ, хочъ не знаты що давай та по щетыни гладь—не рушыться, нещасный,

---

*) Инфантерысть—пихотынецъ.

бо Савка йсму немилосердно смерть зробывъ, такъ якъ соткамъ иншыхъ товаришивъ Зиркатого. Якъ бы бувъ Зиркатый знавъ, що його така смерть чекае, бувъ бы утикъ въ лисы та дебры, тамъ зъ дыкамы коринци йивъ, а не лакомывся на ласощи у Савкы. Та ба! якъ бы знаты напередъ свою долю...

Згынувъ Зиркатый тыхо, безъ крыку й безъ зойку. Вытяглы його, трохы не вынесли зъ хлива, перевернули; винъ засапався, думавъ, що його хотять шкрябаты по щетыни, ажъ тутъ... Ну, що тутъ багато й говорыты? Згынувъ Зиркатый видъ ножа, бо така доля всього його роду. Не мавъ, бидный и часу, и сылы крыкнути. Та вже, правду сказавшы, и не дуже жаль було йому гынуты, бо й жыття ставало йому немиле. Лежы, та й лежы; з'йивъ бы се—не смакуе, з'йивъ бы те—такожъ ни; що жъ таке жыття варте?

— А ты де була?—пытається Савка въ жинкы, распорючы Зиркатого видъ заднихъ нигъ до переднихъ.

— А тоби що до того?—видворкнула жинка й увійшла въ хату.

— Та мени ничего до тебе,—каже Савка,—але абы я самъ воду наставлявъ для вепрыка та пыльнувавъ всього, то такы ще не бувало. Вечиръ надходить, а вона кудысь волочыться.

Перемовлялыся такъ зъ хвylie зъ хаты въ сини и зъ синой въ хату, покы Савчыха дверей не замкнула, бо зымно йшло. Порається Савка зъ кухаркою коло Зиркатого, а Савчыха щось коло дитей нышпорыты; няка работа не береться ии. Все ий Мыхась на мысли: и жаль ий хлопця, и лыха на нього—така лыха, що будь винъ тутъ, выбыла бъ його, якъ не свого.

И чы вона въ таку лыху годуны помыслыла, чы що таке, дывыться—ажъ тутъ мама ии, Чупська, веде Мыхась до-дому. Веде його, тягне за руку въ хату; що лышь хотила щось сказаты, а Савчыха якъ не вхопыть патыка, а потимъ Мыхась, выбыла його, выбыла, ажъ люде на улыци прыставалы—такий крыкъ звивъ Мыхась въ хати. Такъ была Савчыха, що не хотячы, ажъ маму й чоловика свого, котри прыбиглы бороныты, по рукахъ ударыла а сына зъ рукъ не выпустыла. И щобъ пры тимъ яке слово сказала, ни—не промовыла ничего, тилькы видтрукыла одурилого хлопця видъ себе, а сама выйшла зъ хаты, пишла въ кухню по другимъ боци синой, сила на лавку й задумалася.

-- А ты звидкы тутъ взявся?—пытається Савка сына.

— Та що такого велького?—боронить уже бабуся Чупська внука, бо їй жаль стало,—прыйхавъ до-дому, а вы його бьете!

— Та бо я й самъ не знаю, за що його жинка была,—завважывъ Савка.

— Та за що? Отъ за що,—каже Чупска,—казавъ мени дякъ: прыйшло письмо, що винъ не вчыться. А въ мене обидви сварылыся черезъ те...

— Хто?

— Та твоя зъ Хрыстыною, що їи вчыться, а твій ни.

— Ну-ну! не вельке нещастя,—обернувся Савка ласкаво до Мыхася,—тылькы мени хлопця збыла... Якъ бы не те, що... давъ бы їй за те! Колы жъ ты, Мыхасю, прыйхавъ?

— Зъ полудня на колеи,—видповивъ Мыхасъ заплаканымъ голосомъ.

— А зъ Вышни якъ?

— Пишкы прыйшовъ.

— И по що тебе тутъ?

— Вы малы ризаты Зиркатого, а винъ мій... то гроши мои, я коло нього ходывъ.

— А чы я жъ тоби гроши краду, чы що?—боронывся батько.— На, маешъ тамъ Зиркатого въ синяхъ, беры соби його до Львова... Ой, не буде, выдко, зъ тебе ксьондзъ, тылькы козоризъ...

— Прыйшовъ, знаешъ, до мене,—почала бабуся,—такий змученый, бидачысько, а до мамы боявся питы. „И до мамы не пиду, и до школы не пиду,“—каже.

— Та бо я самъ не знаю, по що хлопця мучыты!—закинчывъ Савка розмову и выйшовъ у сины.

А тымъ часомъ зъ кухни надійшла Савчыха и мовчкы поставыла передъ сыномъ кусень ковбасы зъ капустою на тарилци.

Побувъ Мыхасъ дома два дни, бо никому було його видвезты до Львова: въ Савчыхы була дытына хвора и сама не чулася здорова, а Савка не хотивъ йихаты. Пустыты жъ самого хлопця маты не видажылася, не вирыла, що вернется до школы.

А зъ суботы на недилу сила зъ жыдамы, що йихалы до Львова, и на Янивъ пойихала разомъ зъ сыномъ, хочъ стара Чупська остеригала їи, абы не йихала, бо вона тее... и въ дорози може трапытыся—бороны Боже—яка прыгода...

Не послухала Савчыха, пойихала.

Якъ бы жъ то вона була знала, що їй таке у Львови трапиться, була бъ и не рушалася зъ дому. Але вона соби рахувала, що хочъ бы й якъ, а їй таке трапиться не може, бо ще не часъ... Але чекайте, то треба зачаты зъ кинця.

Прыйхала вона до Львова така змучена, якъ бы цилыхъ тыхъ симъ мыль пишки йшла, а не йихала. Але що мицна жинка була, то не пиддавалася. Видшукала Сторонського й попросила його на выно. Не хотивъ Сторонський иты, отягався, казавъ, що не мае теперь часу, що прыйде потимъ до титкы кондукторкы та й таке инше. Але Савчыха його спыталася:

— Хйба вы може встыдаетесь, що я въ кожушку?

На таке пытання Сторонський каже:

— Добре, ходимъ!

Пишлы вони до Нафтулы, до тыхъ кимнатъ, що видъ подвир'я, силы соби за стилъ, казалы даты вына й сыдать. Мыхася не було, бо мама казала йому йты до-дому; якусь важну ричъ мала казаты Сторонському, то абы хлопецъ не чувъ; що те його обходять?

Пють вони соби выно, лышь Савчыха дуже по-маленьку, бо не може, та й Сторонський выдыть, що намовляты їи годи...

— То вы зъ Мыхасемъ прыйихалы?—пытається Сторонський.

— Та прыйихала,—каже Савчыха.—Прыйшовъ, знаете, зъ Вышни пишки и не знаты по що? по другу голову та по третій мозокъ! Але я йому дала! Видхочеться вже йому втикаты!

— Мушу вамъ, сестро, сказаты, що не подобається мени вашъ Мыхась,—завважывъ професоръ поважно.—Линюхъ винъ великый, та й голова слаба...

— Я вже й сама не знаю, що зъ нымъ робыты, пане професоръ!—нарикала Савчыха.—Я бы зъ останнього тягнулась, абы тилькы вчывся, колы жъ выдко годи—якъ зъ каминя! Не маю шастя... Людськи диты о голоди, о холоди до школы ходять, вчатся, панамы стають, а мій...

И Савчыха трохы не заплакала зъ жалю.

— Вы дисталы зъ школы пысьмо?—спытався Сторонський.

— Та дистала-мъ, дистала-мъ, бодай я його не выдила...

— И знаете, що тамъ напысано?

— Знаю!

— Що жъ вы думаете робыты? Мыхась учытыся не буде.

— Мусыть учытыся!—видповила Савчыха ришуче.

— Але жъ винъ не може, бо тупый и линывый,—завважывъ професоръ,—натуры не зминыте!

— Зминю я йому такъ, що посыніе видъ сынцывъ и такы буде вчытыся!

— Ни, сестро, моя рада шыра—не тратьтєсь дальше на дармо, визьмить соби його до-дому: буде господаремъ ризныкомъ, купцемъ, буде щаслывымъ чоловикомъ,—по що його сылуваты до школы, колы до того не здався? А бачу, що не здався!

Болыть Савчыху така мова, страхъ якъ болыть, ажъ сердце рижє, але вона стрымує свій жаль и зъ заздристю пытаецься:

— А якъ же Дутчышынъ Андрусь?

— Учытыся дуже добре, порядный хлопецъ, такый слухняный...

— Але правда, що вы йому помагаете?—пытаеться Савчыха и дывытыся допытливо въ очи професора.

А професоръ ничего не здогадуецься.

— Ни,—каже,—я мало колы до нього й захожу; зайду лышь отакъ дєсь колысь якъ до нього, такъ и до вашого, а такъ то волю ихъ обохъ заклыкаты де-колы до себе. Часу, знаете, не маю; роботы по сами вуха...

Але Савчыха не вирыла сымъ словамъ; то такъ було выдко ий заразыть зъ очей. Подумала трохы, а потимъ прысунулась, нахылылась и хочъ у кимнати въ таку ранишню пору никого не було, хйба кельнеръ одынъ, стала пивголосомъ говорыты:

— Я бы до васъ мала просьбу...

— Яку?

— Просьбу таку, що вы зъ нею не будете маты клопоту, тилькы абы вы схотылы.

— Та чого бъ я не хотывъ для васъ зробыты, абы тилькы все можна,—видповывъ професоръ.

— Те, чого я хочу, можна легко зробыты, бо вы соби зъ Мыхасевымы професорами колегы...

— Ну, то що зъ того, що колегы?—спытався Сторонський.

А Савчыха тым часомъ сягнула въ кышеню и такъ якъ бы прыготовылась, по-пидъ столомъ стала всуваты Сторонському якись паперы.

— Визьмить вы ту п'ятку,—шепотила вона,—и запросить Мыхасевыхъ професоривъ на добре снідання а пры тимъ имъ де-шо шепнить за сына, най бы на нього око малы...

— Але жъ то не можна, сестро Касюню!—говорывъ раздратовано професоръ, оглядаючы банкноты.

— Та колы то за-мало, то я ще п'ятку додамъ,—поспишыла сказаты Савчыха и вже рукою сягала въ кышеню.

— Не давайте, сестро, ничего й ту п'ятку визьмить соби назадъ; мы, професоры, прысягаемо на справядлывисть и никого не крывдымо навмысне. Пидкупство—грить...

— Прысягаете-прысягаете...—повторыла трохы розгнivano Савчыха,—а чога видъ мене професоръ Венгерський дви шынкы прынявъ, а масло, а ковбасы?... Такожъ за Мыхася—та й йому клясу давъ!

— Таки ваши професоры, якъ Венгерський, можуть соби прыиматы, що хотять и за що хотять, але лучче бъ зробылы, якъ бы такыхъ Мыхасивъ пыльнувалы бильше, а шынокъ не бралы! Намъ не вильно прыиматы.

— Вже якъ бы вы хотылы, то взялы бъ и никто о тимъ не потребувавъ бы знаты... Адже *воны* не потребують знаты, що за мои гроши пьютъ,—завважыла Савчыха.

— Колы такъ, то я ихъ за свои гроши погощу, а вашыхъ не прыиму.

— Визьмить хочъ п'ятку!

— Не прыиму, сестро, не намовляйте: шкода заходу...

— Выджу я, що вы мени й мому Мыхасеви не ради,—жалибно закинчыла Савчыха й похылылася.

— Але жъ, сестро, якъ же я маю до васъ говорыты? Кажу вамъ, що такъ не можна и вже. Мы прысягаемо передъ Богомъ...

Дывытсья Сторонський на сестру, а вона такъ посоловила и на лыци минытсья... Прышло йому щось на думку и пытаецься:

— Чы не эле вамъ, сестро?

— Слабо мени. До титкы мушу...

Кынувъ Сторонський кельнерови гроши, здержавъ на улыци фіякра, вывивъ Савчыху зъ шынку, посадовывъ на фіякеръ и казавъ

що сылы гнаты до титки-кондукторки. А Савчыха такъ ослабла, що геть зъ сыль опала. Прыйихалы, Сторонський трохи не занысь сестру до хаты.

А стара титка-кондукторка тилькы подывылась и казала просто зъ моста забиратыся Сторонському и Мыхасеви зъ хаты...

У-вечери того дня довидався професоръ, що Савчиси давъ Богъ доньку... Взявъ винъ Мыхася до своеи хаты, бо въ титкы мисця не було, и самъ зажурывся, щд зъ тымъ клопотомъ робыты. Зателеграфувавъ бы заразы до Савкы—прыйде телеграма въ ночи, Савка налякається, буде соби Богъ знае що думаты, стане будыты когось, щобъ перечытавъ телеграму,—а правду сказаты, потребы такъ його лякаты нема, бо—якъ титка казала— и Савчыха, и донька маються дуже добре.

Ажъ рано Сторонський зателеграфувавъ выразно, обережно, абы непрывычныхъ до телеграмъ людей не наполохаты. Успокоивъ Савку, що все добре.

Проте жъ такы Савку та новына дуже вразыла, и винъ того самого дня пидъ вечиръ прыйихавъ зъ мамою Чупською до Львова. Чы сподивався винъ колы, що Богъ дасть йому доньку у Львови? А воно, бачыте, такъ зложылося, а все тилькы, абы Савчыха клопить мала, абы не мала спокойной годины...

VII.

Чотыри дни перележала Савчыха у Львови, а на п'ятый, закутана у кожухы, зализницею и возомъ вернула ся зъ мамою та зъ дытыною до-дому. Давъ Богъ, що та дорога не пошкодыла ни Савчиси, ни дытыни—якось прыйихалы здорови до-дому. Тилькы клопоту було багато, та грызоты и страты, що не мира. Звычайно, у Львови за все платы та й платы и кинця-миры тому нема. А все черезъ того Мыхася, бо якъ бы бувъ не пишовъ до школы, була бь... та що? Чы потрибно вамъ два разы казаты? Самы знаете, що клопить не по лиси ходыть, а по людяхъ.

Та й оттаке то, бачыте, сталося, бодай не казаты. Ну, сталося... що впало, те пропало. Коштувало воно Савчыху зъ трыдцять рынськихъ, а дома було бь обійшлося за п'ятку. Але най тамъ вже коштуе, килькы хоче,—добре, що Савчыха здорова,

та й дытына такожъ. А правду сказаты—абы дытыну не зурочыты!—гарна дивчына буде та наймолодша донька Савчыкы. Очи таки сыни, якъ у мамы, або въ Геленкы. Обыдвѣ въ маму вдалься. Ну, най росте собѣ здорова, мамѣ на потиху та на радисть, дай їй Боже що найлипше, абы не хорувала, абы мама не потребувала зновъ одынъ день въ тыжни постыты, бо якъ оттакъ за кожную дытыну стане постыты по одному дневи, то никола й м'яса не покоштуе, хочъ сама ризнычка.

Мынувся отой клопоть. Савчыка за маленькою дытыною и Мыхася трохи зъ пам'яты выпустыла; пройшло зо два тыжни сякъ-такъ спокійно, ажъ тутъ Савка вступавъ такую штуку, що ганьбы и встыду наробывъ цилій фамилии.

Стрився, знаете, зъ Дуткою и його жинкою въ шынку, а бувъ торговый день. Сыдивъ собѣ Дутка зъ Дутчыкою й пылы пиво, якъ голуб'ята. Лкбылыся обое такъ, ажъ то людямъ не подобалося. Винъ безъ неи не выпье шклянкы пыва, а вона безъ нього. Такъ сыдятъ вони собѣ, кажу, за пывомъ. Приходять Савка.

— Дай, Боже!

— Дай, Боже!

Прысивъ Савка коло ныхъ и по п'яному, бо вже выпывъ трохи, ни за що, ни про що вчыпывся до Дутчыкы.

— А у васъ,—пытається,—колы хрестыны?

— Ще нема кого хрестыты,—видповидае Дутчыка.

— Ну, але буде!—каже Савка.

— То що зъ того?—пытається Дутчыка.

— Выпьемъ!—каже Савка.

— Выпыты можна й такъ, на що хрестыны? Напыймося, швагре! Хочъ ваша жинка зъ моею гнивается, але то бабська ричъ гниватыся, а мы не маемо, чого.

— Правду кажете, швагре! Дай, Боже, здоровля!...

Почалося такъ гарно, якъ Богъ приказавъ. И якъ бы бувъ у Дутчыкы розумъ, абы мовчала, не було бъ суперечкы. Ни, не втерпила баба, почала своимъ Андрусемъ хвалытыся, а все такъ, якъ бы на прытыкы Савци, що його сынъ не вчытыся. Та вже той сынъ въ печинкы йому зализъ зъ своею наукою та школою! Лучче бъ й не здогадуваты про нього! Отъ же ни—нагадала Дутчыка Савци Мыхася и тымъ впекла його. А винъ видъ жинкы

чувъ та й не розважывъ, що нибы то Дутчыха мае у Стороньского протекцію, и ни сило, ни впало—визьмы та й выйидь зъ тымъ, якъ зъ чобитьмы на стиль.

— Та що?—каже.—Абы моя стара вмила такъ коло професоривъ ходыты, якъ вы, Хрыстыно, то й Мыхась мавъ бы добру клясу...

— Якъ же я хожу коло професоривъ?—пытаецься Дутчыха, а вже й очи свитяцца.

И тутъ, якъ то у п'яного дурный розумъ, Савка выхопився зъ нерозумныъ словомъ: образывъ швагрову безвынно. А Дутка обставъ за жинкою и сказавъ тамъ якесь слово Савци. Савка на те все визьмы та й гопъ Дутку въ лице, ажъ йому заразы напухло. Крыкъ, галасъ, сварня...

Змовчавъ Дутка, не видавъ Савци полычныка, пишовъ додому и на другый день Савку заскаржывъ до суду. А въ суди за два тыжни засудылы Савку на добу арешту. И такои ганьбы набрався Савка, що а ни на мисто показатыся. Якъ такы! абы такый славетный господарь та въ арешти сыдивъ! Николы ще тамъ не бувъ, хочъ не одному въ лице давъ, а тутъ швагеръ його до арешту засадывъ. Ганьба на цилу губу!

Миркувавъ Савка и сякъ, и такъ; злыи бувъ на себе, що по п'яному сварку почынавъ, а дали одного дня пишовъ и видсыдивъ кару—никто й не знавъ, якъ и колы. Та вже його сердце скипило на Дутку и на жинку його и на диты його, винъ ихъ и на очи не мигъ стерпиты. Савчыха жъ довгый часъ и на мисто не показувалася, такъ йъ було стыдно. А що нагрызлася, того ни спысаты, ни оповисты. Хиба жинци не мае сердце болиты, якъ чоловикови оттаке трапытъся? И вже теперь вона до Дутчыхы не тилькы „дай, Боже, добрый день“ не скаже, бо й такъ не видывалася до неи видъ останньои сварки, але ще й плечыма до неи обертаецься, якъ ии де подыбле. Такъ погнивалысь сестры.

Та най бы вже на тимъ було скинчылося! Посварытыся можна, те мижъ людьмы бувае; а що чоловикъ добу сыдивъ въ арешти, то такы йому й на добро по-трохы выйшло, бо самъ прыйшовъ на думку, чы бъ не заперестаты пыты, чы бъ не прысягнуты на тверезистъ. Але по тимъ клопоти прыйшовъ другый, ще немыйиый для Савчыхы.

Прыславъ бувъ Андрусь Дутка до тата лысть, и въ тимъ лысти—никто його не просывъ, ни за языкъ тягнувъ—взявъ

та й описавъ прыгоду, яку мавъ Мыхась Савка въ школи. Розсердывся бувъ Мыхась на якогось тамъ товариша въ школи. Ну, розсердывся, то не велика ричь. Але жь бо мало того, що розсердывся,—визьмы дурный хлопчысько и вдарь свого товариша по лыци, ажъ той на землю впавъ. Упавъ на землю и поскаржився професорови. А професоръ до дыректора—и замкнулы Мыхася на чотыри годины арешту въ школи.

Все те описавъ Андрусъ у лысти, якъ пысарь якый, а Дутчыха заразь сказала те мами Чупській, а Чупська понесла до Савчыхи й загрызла ии тою висткою тяженькою.

— На, маешъ!—каже Савчыха,—теперь и батько, й сынъ криминальныкы!...

Страхъ якъ Савчыха хотила пойихаты до Львова, абы выбыты сына, але одно—годи було дытыну пры грудяхъ покынуты, друге—надходило Риздво, и Мыхась мавъ самъ прыйихаты додому.

— Най винъ лыше прыйиде!—грозыла Савчыха.—Выбью псявиру, абы духа въ соби не чувъ!

Легко було тоди Савчиси грозыты; може, навить, якъ бы бувъ Мыхась пидъ ту хвилью попався. мами пидъ руки, то й диставъ бы трохы патыкомъ; але прыйшло Риздво, Мыхась прыйихавъ якъ якый кадетъ у мундыри, ажъ люде зглядалься, а мама забула весь свій гнивъ: и те, що въ арешти сидивъ, и друге пысьмо за сына, що дистала зъ школы,—все чысто забула и тилькы тишылася Мыхасемъ, що на свята прыйихавъ. Дуже йому було въ тимъ мундыри до лыця; достоту кадетъ молоденький, такый, якъ старостивъ *) сынъ, що до кадетивъ запысався и пидъ часъ вакацій „спацирувавъ“ **) по мисти. А ще й споважнивъ Мыхась, якъ старый; Геленци показувавъ латынську кныжку, а вона щось чытала-чытала и ничого не розумила, ажъ ии мусивъ Мыхась роз'ясныты, щó те все значыть. Такы, выдко, щось навчывся...

VIII.

И вже Савчыха тилькы всеи потихы мала зъ сына, що на Риздво. А потимъ прыйшлося ий зновъ грызтыся та журытыся.

---

*) Староста—начальныкъ повиту, якъ у насъ справныкъ.

**) Spazieren—проходжуватыся.

Сторонський напысавъ, що шкода кожного дня у Львови, плаченого за Мыхася; радше бь його забираты до-дому. Але Савчыха не вирыла; ий все здавалося, що то Сторонський тилькы зь заздрыты таке говорыть та пыше, а Мыхась такы дистане добру клясу. Ще надїи не стратыла, що хлопецъ поправытьсѧ.

Але швыдко прыйшлося ий гирко, дуже гирко розчаруватыся. Скинчывся першый пиврикъ науки, и Мыхась прыйхавъ до-дому на мали вакаціи зь третьою клясою и злою нотою зь обычаивъ. Якъ зрозумила Савчыха, щѧ въ свидоцтви Мыхася напысано, выбыла, выбыла його патыкомъ, здерла зь нього „кадетскый“ мундырь, выйняла якыйсь старый и кынула йому въ очи.

— Колы,—каже,—не хотивъ ты буты ксьондзомъ, то будешъ у мене за свынъмы ходыты!

Таке йому мама сказала! А якъ же! Сказала йому и сама, якъ подумала, яка то ганьба для неи, якъ люде будуть зь неи смїятися, килькы грошей стратыла, килькы ночей не доспала, килькы по дорогахъ намытружылася, килькы нажурылася та наплакалася,—штурхнула ще разъ Мыхася кулакомъ въ плечи и зь дытыною пишла въ кухню та тамъ довго-довго плакала.

Не дыво, що плакала! кому бь не бувъ жалъ?

А Савка ничего—абы слово хлопцеви сказавъ! Такъ якъ бы радъ бувъ. Подывытьсѧ на Мыхася, усмихнется въ вуса, поклепае його по плечахъ та и тилькы скаже: „кадетъ“ и бильше ничего. А Мыхась хочъ нибы и плаче, а проте скоро слъозы втырае—такы радый винъ, ще и якый радый, що останеться дома, що не буде мучытыся въ школи.

Навить до хлива зь батькомъ зайшовъ, подывытьсѧ на безрогы. Оглянувъ одну и другу, а пры третій ставъ—подобалася йому—и пытаеться въ батька:

— Що вы за ню дали?

— А ну вгадай!—видповивъ батько.

— Гмь!—задумався Мыхась.—А теперь добрый часъ на товаръ? Бо я бувъ у школи и не знаю.

— Не злый,—завважывъ батько, всмихаючысь.

— Ну, то якъ дали-сьте трыдцять п'ять рынскыхъ, то певно бильше ни,—видповивъ Мыхась.

А Савка якъ те почувъ, то ажъ въ долони сплеснувъ.—Бодай тебе,—каже,—хлибъ напавъ! Тажъ ты на ризныка якъ вро

дывся, а зъ тебе хотили ксьондза зробыты! Я давъ трыдцять п'ять и шустку*) на могорычъ. Видгадавъ! бигме, видгадавъ!

— Та бо вона бильше й не варта,—додавъ ще Мыхась, вдово- лений, що розуміється на купецтви.

Тишыться Савка своимъ сыномъ, а що жинка грызеться, йому не въ голови.

Було те въ недилю зрана, якъ Мыхась прыйихавъ. У Сав- чыхы тилькы й думкы було, що про свою грызоту й страты. Вона що хвыли оберталася до Мыхася, абы його штурхнуты, але чымъ дали, то стрымувалася—жаль їй було хлопця. И такъ змарнивъ бидачысько у Львови. Муры тамъ тягнуть сылу зъ чоловика и годи добре выглядаты.

Пишла вона до церкви. Моылася тамъ, трохы плакала зъ жалю, ажъ людей те дывувало.

Выходыть вона зъ людмы зъ церкви, а передъ нею йде Воронячка, та баба пашекувата, и Козачка зъ Гребли. Савчыхы за собою не выдаты, и про неи розмовляють.

— Не знаты, чога ныни Уланыха такъ въ церкви плакала?— пытається Козачка.

А Воронячка, що то въ неи языкъ, якъ у гадыны пожары- стои:—Зъ утихы,—каже,—плакала, що їи кадетъ уже лацинську школу скинчывъ!

— А Дутчышынь,—каже Козачка,—чую, добру клясу диставъ. Добре їй такъ, тїй багачци...

Якъ те почула Савчыха, то пидъ землю хотила запастыся, якъ бы їй хто въ лице давъ, такъ їй стыдно зробылося за сына. Вона обернулася, нибы когось шукала, а то лышь на те, абы дальшою бесиды Воронячки й Козачкы не чуты. Закусыла губы й пишла до-дому.

На вечерню не пишла, не хотила. Просыдила дома коло дитей, а мижъ людей выйты боялася. По вечерни прыйшлы до хаты тато Чупський, прыйшовъ Савка, надбигъ звидкысь Мыхась, силы соби, балакають. А про кого балакають? Про Мыхася. И не радъ бы чоловикъ його зачипаты, а мусыть, бо серце болыть.

---

*) Шистка, чы шустка—10 центивъ.

— Я на нього двисти трыдцять рынських дотеперь выдала!— каже Савчыха зъ жалемъ.— Ныни обрахувала-мъ. .

— Але за те хочъ найиздылася ты до Львова!— каже весело Савка.— За вси часы найиздылася и ты, и вси мы.

— А бодай винъ запався, той Львивъ паскудный!— закляла Савчыха.

— Чого клянешъ, Касюню? адже ты зи Львова ще й доньку привезла,— зажартувавъ соби батько Чупський, выинявъ зъ колыскы дытynu и ставъ гойдаты на рукакъ та примовляты: „львивська панна! львивська панна!“ А та „панна“ такъ до дида усмихається любенько!... Гарна буде дытна!

— Якъ бы титчынъ професоръ бувъ хотивъ, то Мыхась бувъ бы добру клясу диставъ,— говорила все свое Савчыха, чучучи жаль до всихъ.

— Не журися, жинко!— каже Савка,— най кобыла журиться, що вельку голову мае. Що Сторонський выненъ? Теперъ меньше клопоту буде. Маешъ же Геленку для себе, а я буду маты Мыхася для себе. Отъ тилькы посварылыся мы зъ швагромъ черезъ кадета, а то безъ того бъ могло було обійтыся...

— Не пый, то не буде сваркы!— завважывъ батько Чупський.

— Та я то й самъ выджу, що беда мени зъ тымъ пыттямъ... Мушу закынуты, абы не знаты що!...

А Мыхась тои розмовы слухае и шось хоче сказаты, а боиться. Але въ кинци набирається видвагы й каже:

— Мама повидаютъ, що на мене двисти трыдцять рынських выдалы. А за мого Зиркатого якыхъ сто рынськихъ хто забравъ?

— Якый винъ твй бувъ, той Зиркатый?— пытається батько.— Чыею жъ то мукою ты його годувавъ? га? Ады! якый мудрагель!

Мыхась замовкъ и не знавъ, що сказаты.

Въ ту хвилью надійшла въ хату стара Чупська. Прийшла така рада, ажъ стари очи свитяться.

— Дутчиси,— каже,— давъ Богъ теперъ сына. Такой внукъ, якъ цванцыгеръ *)!

А та новына дуже сподобалася старому Чупському; винъ зиррався й каже:

---

*) Давни срибни гроши австрійськи (зъ першой половыны XIX в.).

— Знаешъ що, старъ? То мы теперь маемо двадцять п'ять внукивъ разомъ. Цисарськый нумерь...

И тишылыся вси, що Дутчыси давъ Богъ сына, тишылыся хто бильше, хто меньше.

Шить сынивъ мае теперь Дутчыха. Колы то выховаты? де на ныхъ гроши взяты? Дай, Боже, абы той наймолодшый и вси вчылыся такъ, якъ той найстаршый, Андрусь, що мама за нымъ души въ соби не чуе, такъ його любыть...

1896 р.

